

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Студента Димихіна Андрія Петровича

академічної групи 281М-22з-2 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Особливості інформаційної політики в умовах цифрового суспільства»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Квітка С.А.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:				
-----------------	--	--	--	--

Дніпро
2023

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи бакалавра на тему «Особливості інформаційної політики в умовах цифрового суспільства».

78 с., 62 джерела.

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА, ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА, ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА, ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА.

Об'єкт дослідження – процес формування та реалізації державної інформаційної політики у сфері регулювання діяльності ЗМІ.

Предмет дослідження – особливості інформаційної політики в засобах масової інформації в сучасних умовах.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування інформаційної політики у сфері засобів масової інформації України та розроблення рекомендацій спрямованих на вдосконалення системи державного регулювання інформаційної сфери України.

У першому розділі досліджуються теоретико-методологічні засади державної політики у сфері засобів масової інформації.

Другий розділ присвячено аналізу сучасного стану державної політики у сфері ЗМІ в Україні.

У третьому розділі наведені напрями вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи державного управління та органи місцевого самоврядування (під час розроблення політик, у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість).

ABSTRACT

Explanatory note of the bachelor's qualification work on the topic «Features of information policy in the digital society».

78 pages, 62 sources.

STATE INFORMATION POLICY, MASS INFORMATION MEDIA, INFORMATION SOCIETY, INFORMATION SPHERE, INFORMATION POLICY, ACCESS TO PUBLIC INFORMATION, INFORMATION SECURITY.

The object of the study is the process of formation and implementation of the state information policy in the field of mass media regulation.

The subject of the study is the peculiarities of information policy in mass media in modern conditions.

The purpose of the study is the theoretical justification of the information policy in the sphere of mass media of Ukraine and the development of recommendations aimed at improving the system of state regulation of the information sphere of Ukraine.

The first chapter examines the theoretical and methodological foundations of state policy in the field of mass media.

The second chapter is devoted to the analysis of the current state of state policy in the field of mass media in Ukraine.

In the third chapter, directions for improving the state policy in the field of information security, information sovereignty, and countering modern negative informational influences on individual and public consciousness are given.

The field of practical application of the work results is state administration and local self-government bodies (during the development of policies, in the field of information security, information sovereignty and countering modern negative informational influences on individual and public consciousness).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	8
1.1. Особливості становлення інформаційного суспільства в Україні.....	8
1.2. Етапи трансформації інформаційно-комунікативної моделі медіапростору України.....	21
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗМІ В УКРАЇНІ.....	34
2.1. Проблеми й основні напрямки формування інформаційної політики держави.....	34
2.2. Державне регулювання діяльності засобів масової інформації у країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз.....	44
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	56
3.1. Медіа-простір України в сучасних умовах: механізми протидії інформаційним впливам.....	56
3.2. Напрями вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість.....	64
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Модерні інформаційні виклики, що постали перед сучасними національними державами в епоху глобалізації безпосередньо детермінують всю систему суспільно-політичних відносин. Висока динаміка науково технічного прогресу обумовила високу залежність сучасного суспільства від інформаційних технологій, що в свою чергу зробило його вразливим перед загрозами, які наявні в даній сфері.

Зростання обсягів інформаційних потоків, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дають змогу контролювати процеси не тільки національного, а й світового інформаційного просторів. Відбувається трансформація сприйняття та розуміння перспектив розвитку комунікаційних систем, що потребує нових методологічних основ дослідження.

Засоби масової інформації відіграють надзвичайно важливу роль для забезпечення як вертикальних, так і горизонтальних зв'язків між особистістю, суспільством та державою. Потреба вивчення механізмів регулювання інформаційного середовища, зокрема – медіа, а також розгляд моделі сучасної державної інформаційної політики, спрямованої на забезпечення достатніх умов для ефективного функціонування вільних і плюралістичних засобів масової комунікації в конкурентному медіа-середовищі, залишається надзвичайно актуальною.

Досвід розвитку провідних країн світу доводить, що важливими функціями ЗМІ у суспільстві є забезпечення громадян об'єктивною інформацією, широке залучення до обговорення нових проектів і програм соціально-економічного розвитку територій, прийняття управлінських рішень, а також впровадження принципів прозорості влади та її максимального наближення до населення. Разом з тим ЗМІ – це ще й сфера бізнесу, зняряддя політичної боротьби та засіб маніпулювання людською свідомістю. Отже, реальне посилення впливовості та ролі ЗМІ в українському суспільстві потребує суттєвих коректив у системі «держава – ЗМІ – громадяни», пошуку

адекватних засобів стосовно вдосконалення механізмів впливу на ЗМІ задля реалізації прав громадян на інформацію, свободу слова та переконань, забезпечення їх участі в управлінні державними справами.

Аналіз досліджень і публікацій. З огляду на дуже велику актуальність наукової розробки даного напрямку в широкому сенсі його розуміння, навіть побіжний огляд вітчизняної наукової літератури за темою дав би дуже великий спектр робіт. Це – розвідки правників К. Беляков, О. Братель, В. Брижко, Є. Бородін, Ю. Бурило, О. Вртузаєв, О. Гальченко, М. Гуцалюк, О. Олійник, О. Орехов, С. Квітки, О. Марценюк, В. Цимбалюк, фахівців з міжнародної політики Г. Гордієнко фахівців у галузі ІТ технологій В. Кирик, Є. Макаренко, і генералізуючі роботи в галузі державного управління В. Баєв, Т. Гаман, Р. Войтович, Г. Почепцов, І. Радзієвський, А. Семенченко, С. Серьогін, О. Старіш, С. Телешун Р. Соболев, Т. Чубарук, С. Чукут, Г. Шимшир'ян.

Незважаючи на широкий спектр вітчизняних наукових досліджень у сфері засобів масової інформації, у сучасній науці про державне управління не приділялася належна увага комплексному теоретико-методологічному обґрунтуванню та визначенню шляхів практичної реалізації державної політики в інформаційній сфері. Крім того, висока інформаційна вразливість держави й суспільства в контексті сучасних глобалізаційних процесів і реального інформаційного протистояння є надважливою проблемою українського суспільства, що й визначає актуальність проблематики дослідження.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації державної інформаційної політики у сфері регулювання діяльності ЗМІ.

Предмет дослідження – особливості інформаційної політики в засобах масової інформації в сучасних умовах.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування інформаційної політики у сфері засобів масової інформації України та розроблення рекомендацій спрямованих на вдосконалення системи державного регулювання інформаційної сфери України.

Поставлена мета передбачає виконання низки головних **завдань**, а саме:

- дослідити особливості становлення розвитку інформаційного суспільства;
- визначити етапи трансформації інформаційно-комунікативної моделі медіапростору України;
- розкрити основні проблеми та напрямки формування інформаційної політики держави;
- провести порівняльний аналіз моделей національної інформаційної політики різних країн у рамках Європейського Союзу;
- обґрунтувати необхідність вдосконалення державної політики у сфері ЗМІ з урахуванням національно-культурної самобутності українського інформаційного простору;
- запропонувати пріоритетні напрями вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження складає комплекс методів загальнонаукового, історичного, філософського та політологічного аналізу, які дали змогу комплексно препарувати державну інформаційну політику в Україні, розглянути сферу засобів масової інформації в єдності її основних компонентів, дослідити розвиток інформаційної сфери у провідних країнах світу, а також проаналізувати офіційні документи Ради Європи, що визначають основні принципи політики у медіа-сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення системи державного регулювання інформаційної сфери України в умовах цифрового суспільства.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок. Список використаних джерел налічує 62 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Особливості становлення інформаційного суспільства в Україні

В останню чверть ХХ ст. відбувається становлення нової, постіндустріальної наукової парадигми. До цього підштовхнула серія глобальних криз, не передбачуваних катастроф, не підтвердження вироблених на базі попередніх парадигм прогнозів, радикальні зміни у світовому цивілізаційному просторі. Вчені багатьох країн в пошуках відповідей на нові виклики повернулися до спадщини попередників – М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, П. Сорокіна, А. Тойнбі та ін. Інтенсифікувалася наукова думка, з'являється велика кількість сміливих гіпотез – при одночасному занепаді престижу науки в суспільстві, розчаруванні в ідеї прогресу та її носії – науці. Спостерігається глобальна криза науки, що є провісником та вихідною точкою чергової наукової революції. Внаслідок саме такої революції і відбувається становлення та розвиток постформаційної цивілізації – інформаційного суспільства [15, с. 105].

Визначень інформаційного суспільства досить багато, але серед найбільш характерних його рисами називають такі:

- будь-який індивід, група особа, підприємство чи організація у будь-якій точці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату чи безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку будь-яку інформацію і знання, необхідні для життєдіяльності і рішення особистих і соціально значимих задач;

- у суспільстві виробляється, функціонує і доступна будь-якому індивіду, групі чи організації сучасна інформаційна технологія;

- наявні інфраструктури забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки науково-технологічного і соціально-історичного прогресу, що постійно прискорюється;
- відбувається прискорена автоматизація і роботизація всіх сфер і галузей виробництва і керування;
- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності і послуг [47, с. 33].

Термін «інформаційне суспільство» зайняв міцні позиції в лексиконі закордонних політичних діячів різного рівня. З ним пов'язують майбутнє своїх країн багато керівників. Найбільш яскраво це проявляється в діяльності адміністрації Президента США (національна інформаційна інфраструктура), Ради Європи (інформаційне суспільство), Канади, Великобританії (інформаційна магістраль). Не відстають у розробці відповідних програм і концепцій розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій (ІТТ) інші держави Європейського співтовариства та азіатські країни. Інформаційне суспільство відрізняється від суспільства, у якому домінують традиційна промисловість і сфера послуг тим, що інформація, знання, інформаційні послуги, і всі галузі, пов'язані з їхнім виробництвом (телекомунікаційна, комп'ютерна, телевізійна та ін.) ростуть більш швидкими темпами, а також виступають джерелом нових робочих місць, стають домінуючими в економічному розвитку [27].

Слід також відмітити, що соціум, який називають постіндустріальним, інформаційним складається тоді, коли прогрес суспільства перестає бути пов'язаним з епізодичними досягненнями експериментальної науки і базується на розвитку теоретичного знання.

Структурні зрушення виробничих сил, що їх у 70-80-ті роки зазнало світове господарство у зв'язку з переходом до новітніх технологій, призвели до того, що виник принципово новий тип соціальних відносин – інформаційні, які обумовлюють появу нового типу суспільства – інформаційного. Народилася нова парадигма виробничого процесу, основну рису якого становить не просто

інформація, а нова економічна категорія – інформаційний ресурс. Від способів використання цього виду ресурсів залежать темпи науково-технічного та техніко-економічного розвитку країни. Фундаментом їх виробництва і використання є інтелектуально-духовний потенціал держави, який врешті-решт стає головним чинником, що має і надалі визначати рівень та динаміку розвитку країни.

Інформаційний ресурс виробляється в інформаційній сфері суспільства, до якої належать наука, освіта, система управління, зв'язку, а також машинно-інформаційна мережа. Зараз інформаційна сфера розвинених країн поглинає більше 60% трудових ресурсів. У США в цю сферу залучено близько 80% всіх працюючих, приблизно 20% залучено в традиційні промислові галузі, і менш як 3% – у сільське господарство. Такий саме розподіл спостерігається і в найбільш розвинених країнах Західної Європи, де в інформаційній сфері працює 70-75% фахівців. Інформаційна сфера стає одним з вирішальних чинників на шляху інтелектуалізації суспільного виробництва [27, с. 18].

Такий стан речей кардинально змінює і соціальну структуру суспільства, базисом якої є не відношення форм власності, а відношення до інтелектуальної технології. Носіям таких професійних рис серед всього населення належить провідна роль майбутній структурі суспільства. Існує навіть так звана концепція датакратії, згідно з якою функції соціального управління у політиці, економіці, суспільному житті переходять до фахівців інформаційної сфери.

Змінюється і розуміння системи виробництва. Вже в цьому десятилітті до 20% працюючих американців виконуватимуть свої службові і виробничі функції, не виходячи з власного дому, а на початку наступного, за прогнозами, їх кількість збільшиться до 90%. На межі тисячоліття від третини до половини робітників складається зі спеціалістів найвищої кваліфікації – інженерів, техніків, програмістів тощо. Стрімке зростання їх чисельності є важливою передумовою удосконалення і розвитку матеріального виробництва.

Для збільшення обсягу матеріального виробництва у два рази потрібно щонайменше в чотири рази збільшити обсяг відповідної інформації, хоча в

деяких видах діяльності експоненційність зростання інформаційного забезпечення вище в декілька разів. У суспільствах, що базуються на знаннях, внесок науки, інженерного і технологічного мислення не тільки зростає, але набуває розвитку випереджаючими темпами. Подвоєння обсягу наукової інформації відбувається протягом одного-двох років. Забезпечуючи життєво важливі напрями людської діяльності вона перетворюється в найбільш цінний продукт, сумарна вартість якого поступово наближається до сумарної вартості продуктів матеріального виробництва.

У світовому виробничому процесі з'явилися дві якісно нові обставини: по-перше, перетворення інформаційної сфери в головний сектор економіки по фундаментальності продукту, кількості зайнятих, впливу на виробничий процес, а по-друге, об'єктивація вартості інформації, тобто важливість самоконтролю провідної товарної продукції.

Інформаційна сфера поступово стає фундаментальним базисом усіх видів економічної діяльності – від фінансово-кредитних операцій до промислового і сільськогосподарського виробництва, оскільки вона виконує найважливішу функцію – інформаційне забезпечення господарської діяльності та керівництво нею. Отже, вирішальним чинником, що забезпечує реальне буття та життєдіяльність сучасного розвиненого суспільства, виступає інформація. Сучасне матеріальне виробництво набуває розвитку в принципово нових умовах, серед яких, по-перше, наростаюче вичерпування природних ресурсів, і особливо тих, що не поновлюються. По-друге, екологічна катастрофа, що насувається. По-третє, демографічний дисбаланс. По-четверте – зростаюча нерівномірність і розрив в економічному, індустріальному, інформаційному розвитку різних країн світу. Нарешті, відбувається прискорений розвиток високих наукових технологій та інформаційних процесів відбувається лише в декількох розвинутих країнах світу [12].

Людство дуже швидко вступає в інформаційну епоху. Вага інформаційної економіки постійно зростає і її частка, виражена в сумарному робочому часі,

для економічно розвинутих країн вже сьогодні складає 40-60% і очікується, що в недалекому майбутньому вона зросте ще на 10-15%.

Одним із критеріїв переходу суспільства до постіндустріальної і далі до інформаційної стадії розвитку може служити кількість населення, зайнятого в сфері послуг. Отже, якщо в суспільстві більш 50% населення зайнято в сфері послуг, наступила постіндустріальна фаза його розвитку. Якщо в суспільстві більш 50% населення зайнято в сфері інформаційно-інтелектуальних послуг, суспільство стало інформаційним.

За цим критерієм США вступили в постіндустріальний період свого розвитку в 1956 р., а інформаційним суспільством США стали в 1974 р..

Визнаючи безсумнівність досягнень США та інших країн в області інформатизації, необхідно розуміти, що визначена частка «інформаційності» цих країн створена за рахунок переведення ряду матеріальних, нерідко екологічно шкідливих, виробництв в інші країни світу («екологічний колоніалізм»), а також за рахунок залучення на роботу вчених з усього світу [27, с. 20].

Критерієм вступу суспільства до інформаційної ери виступає також закон експонентного росту обсягу знань. За підрахунками науковців, з початку нашої ери для подвоєння знань треба було 1750 р., друге подвоєння відбулося в 1900 р., а третє – до 1950 р., тобто вже за 50 років (при рості обсягу інформації за ці піввіку в 8-10 разів). Причому ця тенденція усе більш підсилюється, тому що обсяг знань у світі до кінця ХХ століття зріс вдвічі, а обсяг інформації, таким чином, збільшився більш, ніж у 30 разів.

Це явище, що одержало назву «інформаційний вибух», вказується серед симптомів, що свідчать про початок століття інформації і що включають:

- швидке скорочення часу подвоєння обсягу накопичених наукових знань;
- перевищення рівнем матеріальних витрат на збереження, передачу і переробку інформації рівня аналогічних витрат на енергетику;

– можливість уперше реально спостерігати людство з космосу (рівні радіовипромінювання Сонця і Землі на окремих ділянках радіодіапазону зблизилися).

Самі інформаційні послуги закономірно впливають з інформатизації суспільства. У чому ж суть і зміст процесу інформатизації? Від відповіді на це питання істотно залежать підходи до аналізу реального стану і перспектив розвитку процесів становлення інформаційного суспільства.

Інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку та використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

В самому загально-соціальному плані, інформатизація – це перехід суспільства в якісно новий стан, вихід на нові історичні рубежі, що називаються інформаційним суспільством. Звідси, інформаційне суспільство – стадія суспільного розвитку, що виникає об'єктивно в ході історичного процесу.

Важливим представляється погляд на інформатизацію як на «системно-діяльнісний процес оволодіння інформацією як ресурсом керування і розвитку за допомогою засобів інформатики з метою створення інформаційного суспільства і на цій основі – подальшого продовження прогресу цивілізації».

Процес інформатизації повинний містити в собі три діалектично взаємозалежних процеси: медіатизацію (удосконалювання засобів збору, збереження і поширення інформації), комп'ютеризацію (удосконалювання засобів пошуку й обробки інформації), а також інтелектуалізацію. Остання розуміється як процес розвитку здібностей людей до сприйняття і породження інформації (знання), тобто процес підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання засобів штучного інтелекту.

На жаль, соціальна інформатизація часто розуміється тільки як розвиток інформаційно-комунікативних процесів у суспільстві на базі новітньої комп'ютерної і телекомунікаційної техніки. У дійсності, інформатизацію суспільства в принципі треба трактувати як розвиток, якісне удосконалювання, радикальне посилення за допомогою сучасних інформаційно-технологічних засобів когнітивних соціальних структур і процесів. Інформатизація повинна поєднуватись з процесами соціальної інтелектуалізації, що істотно підвищує творчий потенціал особистості [12].

В цілому на сьогодні, вченими виділяються два основних теоретико-методологічних підходи до поняття інформатизації суспільства: технократичний і гуманітарний. Перший передбачає ставлення до інформаційних технологій як до засобу підвищення продуктивності праці, коли їхнє використання обмежується, в основному, сферами виробництва і керування. Другий розглядає інформаційну технологію як важливу частину людського життя, що має значення не тільки для виробництва, але і для соціальної сфери.

Причини значного поширення технократичного підходу, що породило ототожнення понять «інформатизація» і «комп'ютеризація», носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Об'єктивний розвиток нової техніки взагалі і, зокрема, обчислювальної техніки йде стрімко, має «агресивний» характер.

Зазначимо також, що інформатизація має чіткий зв'язок з екологічнобезпечним, стійким розвитком суспільства. Основою інформаційної економіки виступає знання чи інтелектуально-інформаційний ресурс. Знання мають незаперечні переваги в порівнянні з матеріальними ресурсами, жорстко підлеглими законам збереження. Якщо люди беруть щось у природи – загострюються екологічні проблеми, якщо ж намагаються взяти щось у сусідів – породжуються конфлікти і війни. Соціально-економічна структура суспільства, що базується на інформаційній економіці, уже по суті своєї уникає більшості соціально-економічних і екологічних проблем і в перспективі

припускає експонентний розвиток суспільства по основних його параметрах («знання породжують знання»).

Саморозвиток глобальної економіки попереднього типу представлявся як новий інтенсивний етап розширення місткості середовища життя людини. Це розширення відбувалося за рахунок матеріалу біосфери, ресурси якої вже випрацьовані і яка втратила властивості самовідтворення. Економіка нового типу будується на зовсім інших засадах – цінностях та ролі інформації та інформаційних технологій в економічному зростанні.

Ми переживаємо історичний період дуже швидких технологічних змін, що породжують два головних питання. Перше пов'язане із проблемою зайнятості: чи зможуть люди адаптуватися до цих змін, чи породжують інформаційні і телекомунікаційні технології нові робочі місця чи руйнують вже сформовані? Друге питання відноситься до демократії і рівності: чи збільшать складність і висока вартість сучасних технологій розрив між індустріальними і менш розвинутими країнами, молодим і літнім поколіннями, тими, хто вміє з ними працювати, і хто їх не знає?

Поширення ІТТ характеризується всепроникаючим характером і швидкістю упровадження в усі сектори – у промисловість, сферу послуг, державне управління, освіту та т.п. Впливають вони і на повсякденне життя людей. У зв'язку з таким масштабним впливом можна було б очікувати високих темпів економічного росту. Однак насправді вплив ІТТ залежить від їх соціальної прийнятності, від тих структурних і інституціональних змін, що повинні бути зроблені для повної реалізації їх потенціалу: реорганізації бізнесу, переосмислення взаємин держави і приватного сектору, нового виду організації роботи, нових механізмів регулювання. Однак ці та інші інституціональні перетворення значно відстають від темпів технологічного прогресу.

Але в той же час, відносно до нашої країни, не можна не брати до уваги той факт, що внаслідок негативного соціального досвіду та економічних прорахунків, несформованості суспільного інтелекту та затягування реформаторських процесів з'являється загроза послаблення соціальної енергії

та втрати суспільного динамізму. Отже в таких випадках потрібна масштабна суспільно-економічна стратегія виживання та розвитку, яка дасть чітке розуміння процесів, що відбуваються, і сформує у масовій свідомості відчуття надії та впевненості у майбутньому [36, с. 35].

В глобальному зрізі найбільш істотною погрозою перехідного періоду до інформаційного суспільства є поділ людей на тих, що мають інформацію, що вміють працювати з ІТТ і не володіють такими навичками. Поки ІТТ будуть залишатися в розпорядженні невеликої соціальної групи, зберігатиметься загроза існуючому механізму функціонування суспільства. В ідеалі розвиток цих нових ІТТ розширює права громадян шляхом надання моментального доступу до різноманітної інформації; збільшує можливості людей брати участь у процесі прийняття політичних рішень і стежити за діями урядів; надає можливість активно виробляти інформацію, а не тільки її споживати; забезпечує засоби захисту приватного життя та анонімності особистих послань й комунікацій.

Однак ці потенційні можливості і переваги ІТТ не стануть реальністю самі по собі. Потенційна можливість громадян безпосередньо впливати на уряди порушує питання про трансформацію існуючих демократичних структур.

Ціна за зручність, швидкість передачі й одержання інформації, різноманітні інформаційні послуги має і свої негативні риси. Це різко підвищує можливість скоєння комп'ютерних чи інформаційних злочинів проти людини, які визначаються як суспільно небезпечні дії, що посягають на встановлений в суспільстві порядок інформаційних відносин та само собою скоюються з використанням електронно-обчислювальної техніки. Так чи інакше предметом посягання стає саме інформація – головний ресурс інформаційного суспільства.

Технологічні зміни також можуть поглибити наявні географічні і соціальні розходження. З іншого боку, життя людей може бути поліпшене за допомогою більш зручного доступу до інформації і послуг зв'язку.

Щоб досягти цього, повинні застосовуватися щодо доступу до суспільної інформації принципи відкритості, безкоштовності та безперервності. Як

правило, причина невдач у реалізації проектів упровадження ІТТ як на рівні стосунків індивідів, так і на рівні держави – у невмінні сполучити технологічні інновації з організаційними.

Викликає інтерес досвід сучасного вирішення цих проблем, та конкретні заходи, що відбуваються в Європі і світі, тим більше, що ці програми та концепції також стосуються і нашої держави, яка прагне стати європейською та увійти в відповідні міжнародні структури. Європейське співтовариство з 1994 р. поставило задачу побудови інформаційного суспільства до числа найбільш пріоритетних. Досягнуті значні успіхи. Так, успішно розпочата лібералізація телекомунікаційного сектора. Покладений початок забезпечення соціальної орієнтації інформаційного суспільства, підтримки регіональних ініціатив для досягнення погодженого розвитку. Сформульований план дій в сфері освіти, відбувається підтримка європейської індустрії виробництва змісту інформації, що, як очікується, створить додатково близько 1 млн. робочих місць протягом наступних 10 років. Успішно втілено програми наукових інформаційних розробок, а Європейська Комісія стала важливим інструментом вироблення загальних правил, що необхідні для переходу до глобального інформаційного суспільства [39].

Наразі перед європейськими країнами таким чином ставляться нові задачі: поліпшити умови для бізнесу за допомогою ефективної і погодженої лібералізації телекомунікацій, створити необхідні умови для впровадження електронної торгівлі. Цими змінами зумовлена також ідея переходу до навчання протягом усього життя.

Сьогодні зрозуміла важливість глобального співробітництва, установлення правил створення інформаційного суспільства. Це стосується права на інтелектуальну власність, захист даних і таємницю особистого життя, проблем поширення інформації шкідливого і незаконного змісту, проблем обкладання податками, питань інформаційної безпеки, використання радіочастот та стандартів. Для встановлення загальних правил в цих областях необхідні багатосторонні угоди в рамках Всесвітньої торгової Організації.

У лютому 1995 р. Європейська комісія заснувала Форум для обговорення загальних проблем становлення інформаційного суспільства. 128 його членів представляють користувачів новітніх технологій, різні соціальні групи, постачальників змісту інформації і відповідних послуг, мережевих операторів, державні і міжнародні інститути.

Ціль роботи Форуму простежити процес становлення інформаційного суспільства в шести сферах:

- вплив на економіку і зайнятість;
- основні соціальні і демократичні цінності в «віртуальному співтоваристві»;
- вплив на суспільні, державні служби;
- освіта, перекваліфікація, навчання в інформаційному суспільстві;
- культурний вимір і майбутні ЗМІ;
- стійкий розвиток, технологія та інфраструктура.

Підкреслюється, що якщо Європа не зможе швидко та ефективно адаптуватися, її чекає не тільки втрата конкурентоздатності перед обличчям США й азіатських економік, але і ріст соціального відчуження усередині європейських країн. У комплексному виді проблеми розвитку інформаційного суспільства представлені в Першій щорічній доповіді Форуму «Мережі для людей і співтовариств».

Цілі інших ініціатив – прискорити вхід освітніх закладів в інформаційне суспільство за допомогою надання їм нових засобів спілкування, заохотити широке поширення мультимедіа в педагогічній практиці, формуванні критичної маси користувачів, підсилити європейську освіту засобами, властивими інформаційному суспільству, розширюючи культурну і лінгвістичну розмаїтість.

Для досягнення цих цілей пропонується заохочувати взаємозв'язок регіональних і національних мереж навчальних закладів на рівні Співтовариства, стимулювати розвиток і поширення освітнього європейського матеріалу, забезпечити навчання і перепідготовку для вчителів, інформувати

про освітні можливості, що дають аудіовізуальне устаткування і мультимедійні продукти [43].

Масштабні перетворення, що відбуваються, пов'язані з упровадженням ІТТ практично в усі сфери життя, повинні контролюватися і направлятися в інтересах усього суспільства. Зробити це може держава в союзі з усіма зацікавленими сторонами, насамперед приватним сектором. Україна в цьому процесі значно відстала, але це дає можливість на прикладі інших країн зрозуміти роль державного впливу для цілеспрямованого формування основ інформаційного суспільства.

Під час російсько-українського конфлікту найбільш потужними інструментами психологічно-інформаційного впливу стали телебачення та соціальні мережі. Російський медійний контент має досить високу частку присутності в українському інформаційному просторі. Російські медіа були доволі послідовними, оперативно й регулярно висвітлюючи події в Україні, супроводжуючи це хоч і недостовірними, проте вкрай ілюстративними фото- й відеоматеріалами.

В умовах інформаційного суспільства створюються фактично безмежні можливості для встановлення контролю й маніпулювання громадською думкою. Інформація стає найбільш цінним ресурсом, який за умови використання відповідних технологій може бути перетворений на ефективну зброю, нищівний ефект якої досі недооцінюється.

Український медійний простір є абсолютно незахищеним і відкритим для будь-якого зовнішнього впливу. Наша медіаприсутність в інформаційному просторі інших держав також могла би бути кращою. Відсутня єдина державна інформаційна політика. ЗМІ працюють на своїх власників, виконуючи їхні замовлення та підвищуючи їхні рейтинги. Абсолютно нерозвиненою й неефективною виявилася також контрпропаганда. Україна втратила момент, коли слід було розгорнути патріотичну інформаційно-роз'яснювальну кампанію та пояснити людям усю фіктивність будь-яких референдумів і проголошень так званих суверенних республік із юридичної точки зору.

Натомість мовчанням українських ЗМІ скористалася російська пропаганда, яка всупереч основоположним нормам і принципам міжнародного права сприяла дестабілізації ситуації в Криму та на Південному Сході України. Причина цього є очевидною: тривале багаторічне недбале ставлення української влади до формування державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України.

Ціллю державної інформаційної політики є надання права всім громадянам на доступ до інформації та знань, а також їх використання з метою забезпечення прозорості управління й просування демократичних ідеалів. Чим більше інформації щодо діяльності органів державної влади знаходиться у відкритому доступі, тим меншими будуть можливості приховування незаконних дій, випадків корупції та неналежного управління. Крім того, державна інформаційна політика охоплює питання власності на ЗМІ, критичної інформаційної інфраструктури, функціонування національного медіапростору, протидії негативним зовнішнім інформаційним впливам та розробки власного кіберпотенціалу.

Натомість інформаційну безпеку в широкому розумінні можна розглядати як комплекс дій, спрямованих на забезпечення права на інформацію та свободи інформаційної діяльності, захист інформації й права власності на інформацію, а також захист від шкідливої інформації та негативних інформаційних впливів.

З метою гарантування й підтримки інформаційної безпеки держави необхідно насамперед розробити відповідну чітку державну інформаційну політику. Зростання глобальних інформаційних потоків і суттєва залежність розвитку держав від сучасних інформаційних технологій значно підвищують їх вразливість до різноманітних інформаційних загроз, як безпосередніх, так і прихованих. У XXI ст. абсолютною необхідністю є розробка концепції інформаційної безпеки держави.

1.2. Етапи трансформації інформаційно-комунікативної моделі медіапростору України

З прагненням України до повноцінного членства у Європейському Союзі в умовах проведення масштабних реформ, майже у всіх сферах суспільного життя, посилюється роль і значення інформації та забезпечення інформаційної безпеки держави. Незважаючи на великі зусилля щодо захисту інформації та інформаційних ресурсів, актуальною задачею є та залишаються вирішення питань вдосконалення українського інформаційного законодавства у сфері створення, поширення, використання та ефективного захисту інформації відповідно до сучасних потреб і викликів, ефективного законодавчого забезпечення захисту інформаційного простору України від внутрішніх і зовнішніх загроз та запровадження ефективних механізмів їх реалізації.

Крім вищевказаних актуальних задач, які постають перед суспільством та державою, негативний вплив для досягнення визначеної мети в усіх сферах суспільного життя має так звана «інформаційна війна», яка потребує своєчасного вирішення.

Ніколо Макіавеллі в творі «Государ» позначив проблематику проведення інформаційних війн, де сформулював поради для політичних та військових лідерів щодо здійснення ефективної інформаційної політики для здійснення успішних війн та управління державою. Розглядаючи специфіку розвитку монархічної та республіканської форми правління, автор надав поради, як потрібно вибудовувати комунікацію між народом та правлячою елітою, а також як вибудовувати міждержавні стосунки [35, с. 28].

Враховуючи, що антитерористична операція в Україні продовжується вже не один рік, слід констатувати, що інформаційний компонент став набагато сильнішим, нових можливостей додали соціальні мережі. Тому держава потребує відповідної підтримки як з боку військових, так і з боку цивільного населення.

Не можна не погодитись з думкою Г. Г. Почепцова, який стверджує, що армія більше орієнтована на дії у фізичному просторі, тому для неї важко розвивати інформаційний інструментарій та інформація не потрібна, якщо вона не підсилює військову дію. Однак, у сучасних умовах активізації інформаційних війн необхідно особливу увагу приділити активній інформаційній роботі саме з цивільним населенням, яке не зовсім правильно розуміє цю війну. Враховуючи, що власне відношення населення, представниками якого є люди зі своїми проблемами, зі своїм рівнем освіти і своїм рівнем сприйняття, до споживання інформації є досить суттєвим фактором, відроджується інтерес до війни ідей.

Сьогодні сучасні засоби комунікації у поєднанні з науковими методами надають інструменти, якими воно раніше не володіло. Ключова роль застосування технологій масових маніпуляцій зі свідомістю населення країни, «ненасильницької зміни режиму» тощо, відведена ЗМІ і мережі Інтернет [38].

Однак, в умовах перебування майже усіх засобів масової інформації у приватній власності олігархічних груп, кланів, об'єднань та окремих фізичних осіб-олігархів, відсутність достовірної інформації внаслідок її обмеженості або закритості відіграє негативну роль для подальшого розуміння громадянами шляхів та напрямів розвитку держави, невизначеності перспектив їхнього гідного існування та самовдосконалення, викликає почуття незахищеності [57]. Так, за результатами моніторингу у 2018 р. Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, присвяченого висвітленню ситуації на сході України, в ефірі шести загальнонаціональних інформаційно-розважальних каналів (ICTV, «1+1», «UA: Перший», «Інтер», НТН, «Україна») – відбувалось тільки 20 годин, які становлять лише 2,2% з 1006 годин від тижневого обсягу ефіру. За словами медіа експерта Діани Дуцик, наприкінці 2018 р. «Детектор медіа», Інститут масової інформації також робили схожий моніторинг. Цифри були приблизно такі ж самі. Ситуація за цей період часу не змінилася. Інформаційні потреби та очікування людей на сході та в усій Україні зовсім інші, ніж те, що дають їм телеканали. Люди дуже потребують більше

інформації про те, що відбувається в нас на фронті або просто в Луганській та Донецькій областях, на окупованих територіях; також вони потребують інформації й про те, що відбувається в Криму. Моніторинг показав, що найбільша частка інформації про події на сході – це офіційні зведення: були обстріли – не було, є поранені – нема, є загиблі – нема. Навіть до цієї інформації люди ставляться з недовірою. Тому що особливо ті, хто живе на лінії розмежування, отримують такого роду інформацію безпосередньо на місці – від військових. Або вони є свідками того, що там відбувається. Але вони, наприклад, кажуть: нам ніхто не пояснює, чому приймаються ті чи інші рішення [26].

Аналіз діяльності сучасних різноманітних суспільних організацій, союзів, засобів масової комунікації та висловлювання окремих політиків, представників окремих партій та чиновників високого рангу свідчить, що у всіх сферах – ідеології, релігії, історії, освіти, символів ведуться інформаційні війни: один проти іншого, один проти усіх, усі проти одного, усі проти усіх та в інших формах.

Слід констатувати, що великий резонанс в українському суспільстві та світі викликала заборона в Україні соціальних мереж. Генеральний секретар Ради Європи заявив, що «блокування соціальних мереж, пошукових систем, поштових служб та інформаційних веб-сайтів суперечить нашому спільному розумінню свободи висловлювання та свободи засобів масової інформації». «Більше того, такі загальні широкі заборони не відповідають принципу пропорційності», – заявив генсек Ради Європи [19]. Необхідно нагадати, що принцип пропорційності застосовується у законодавстві для визначення балансу між обмежувальними заходами та загрозою, яку становить те, на що було накладено заборону. Загальновідомо, що за допомогою соціальних мереж можна не тільки впливати на суспільну свідомість, збирати людей на масові акції і «кольорові революції», але й вербувати найманців в бандформування, планувати і координувати їх дії, організовувати теракти і диверсії, проводити масштабні операції, завдаючи ворожій державі неприйнятної збитку. Тому

можна стверджує, що «соціальні мережі – це найкращий з наявних зараз інструментів збору найрізноманітніших відомостей, оскільки люди викладають ці відомості самостійно і викладають навіть те, що ніякий розвідник не додумався б запитати». Такою неймовірною можливістю для збору інформації із соціальних мереж та пропаганди своїх ідей серед багато мільйонної аудиторії скористалися окремі передові країни. Так, для просування своїх ідей і пропаганди в соціальних мережах ще у 2009 р. в США було сформовано кібервійська як спеціальний підрозділ Стратегічного командування. Нині військові США обговорюють створення принципово нової структури управління інформаційними операціями (неієрархічної), яка за інноваційними можливостями буде схожою на Google, Facebook чи Apple. В РФ також створено війська інформаційних операцій та внесені відповідні зміни до діючого законодавства щодо вдосконалення правових механізмів, спрямовані на протидію поширенню в державі забороненої інформації в Інтернеті [13].

В Україні Постановою Кабінету Міністрів від 14.01.2015 р. № 2 було утворено Міністерство інформаційної політики України (далі – Міністерство), що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах інформаційного суверенітету України, державного іномовлення та інформаційної безпеки. В рамках виконання покладених на нього основних завдань Міністерство має вживати заходів до захисту прав громадян на вільний збір, зберігання, використання і поширення інформації [10]. При цьому, Указом Президента України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [9], було застосовано санкції щодо 468 російських і українських компаній, а також 1228 фізичних осіб [18].

Немає сенсу сперечатися з тим фактом, що соціальні мережі дуже спростили життя людей для спілкування, бізнесу. Однак, використання системи Інтернет має свої негативні сторони, оскільки інформація, що з'явилася в соціальних мережах одного разу, залишається там назавжди; соціальні мережі відстежують IP користувачів або ж сторінки, з яких вони зайшли на їх сервера, в режимі персональної прив'язки; державні органи, спеціальні служби тісно

взаємодіють з соціальними мережами. Підтвердження цього є приклади, пов'язані з так званими «російськими тролями», яких звинуватили в тому, що вони через політичну рекламу в Facebook вплинули на вибори президента США. Тоді глава американської соціальної мережі без будь-яких питань пішов на співпрацю зі спецслужбами та виклав їм всю необхідну інформацію [51].

Слід зазначити, що в сучасних умовах високих інформаційних технологій заборонити щось в Інтернеті повністю неможливо як би цього хтось не хотів. Треба констатувати, що українська влада мало зробила для того, щоб роз'яснити населенню, яку загрозу становлять ці ресурси. На нашу думку, головною зброєю українського суспільства у боротьбі із будь-якою пропагандою, має стати навчання громадян країни критичному осмисленню отриманої інформації та усвідомленню, що інформація, отримана у соціальних мережах або з інших, сумнівних джерел, може не відповідати дійсності та бути недостовірною. З іншої сторони, для боротьби з сепаратизмом та тероризмом потрібно використовувати різні джерела інформації, в тому числі і соціальні мережі, як це роблять спецслужби передових країн світу. Це приносить свої ефективні результати та допомагає ще на рівні підготовки до терористичних актів або виникнення антидержавних настроїв завчасно їх виявляти, нейтралізувати та ліквідувати. Однак, слід мати на увазі, що в окремих випадках державні інтереси не збігаються з інтересами тих, хто управляє тими державами.

Заборона доступу громадян до соціальних мереж, на нашу думку, для вітчизняних спецслужб відіграє негативну роль, яка полягає в обмеженості для збору та аналізу інформації, що циркулює в мережі Інтернет. Наслідком такого обмеження може стати відсутність або недостатність ефективних результатів діяльності відповідних спецслужб. Заборона використання інформаційної зброї держави агресора на своїй території не означає відсутність контролю за цією зброєю спецслужбами України. Слід зазначити, що інформаційні війни за метою носять той самий характер, що й збройні конфлікти, економічна експансія або інші види агресивних впливів. У деяких випадках результати

ведення інформаційної війни більш ефективні ніж бойові дії. Прикладів тому можна навести безліч, що відбувались та відбуваються зараз у світі. Як відомо, країна не може здійснювати організований опір збройній агресії, якщо знищено 40 відсотків населення або 60 відсотків промислових об'єктів. Сьогодні, за оцінками деяких іноземних експертів, відключення комп'ютерних систем в результаті хакерської атаки призведе до руйнування 20 відсотків середніх компаній і третини банків протягом декількох годин, а за кілька діб зупиниться половина всіх підприємств. В результаті економіка держави впаде [16].

Прикладом такої атаки можна навести масштабну атаку влітку 2017 р. вірусу-вимагача NotPetya, який вразив ІТ-системи компаній в декількох країнах світу, в більшій мірі торкнувшись України. Атаки зазнали комп'ютери нафтових, енергетичних, телекомунікаційних, фармацевтичних компаній, а також державних органів. Результати атаки відчув на собі майже кожний другий громадянин України.

У книзі «Мистецтво війни» великий китайський стратег і мислитель Сунь-Цзи писав: «Щоб бути невідомим для супротивника, треба всіма можливими способами шукати й добувати інформацію про нього» [53]. Мислитель розвинув теорію, що для безпеки держави необхідно мати таку розвідувальну систему, яка би давала інформацію як про друзів, так і про ворогів. За його словами, цілісний підхід до ведення війни глибоко аналітичний, вимагає ретельної підготовки і формулювання загальної стратегії перед початком військової кампанії.

Проведена паралель між цим висловлюванням та сучасними реаліями надає можливості дійти висновку, що моніторинг спеціальними суб'єктами соціальних мереж дозволив би виявляти як друзів, нейтральних так й недругів. Підтвердженням плідної співпраці спецслужб України із ІТ-компаніями, дозволило працівникам Служби Безпеки України під час проведення комплексу контррозвідувальних та антитерористичних заходів виявити та заблокувати тридцять один сайт, на яких пропагандувалась діяльність терористичних організацій, які заборонені в Україні. Слід зазначити, що велика кількість

прихованої інформації видобувається шляхом систематичного збору, обробки та аналізу публічної відкритої інформації, серед яких відрізняють відкриті джерела – інформація, що надана особою чи групою без сподівань на конфіденційність; доступна для громадськості інформація – дані, факти, інструкції, або інші матеріали, опубліковані чи передані широкому загалу, доступні на вимогу будь-якої людини, законно побачені або почуті будь-яким випадковим спостерігачем, чи розголошені на зустрічах відкритих широкій публіці [53]. Треба констатувати, що в окремих випадках розвіддані з відкритих джерел не лише не відрізняються від таємниць, а часто перевершують секретну інформацію за цінністю.

Аналіз діяльності засобів масової комунікації в Україні, особливо прямих трансляцій різних заходів на телевізійних каналах за участю відомих політиків, експертів, військових, «діячів» та інших запрошених, дозволяє досвідченому розвіднику-аналітику виявляти завчасно наміри держави, уряду або військових формувань ще на стадії їх розробки та отримати інформацію, яка має належати до конфіденційної, таємної або цілком таємної. Але, навіть за наявності відкритого порушення законів України про нерозголошення вищевказаної інформації, в Україні немає офіційно оприлюднених випадків притягнення таких осіб до юридичної відповідальності. На нашу думку, для вирішення згаданої проблеми необхідно ввести відповідні зміни до діючого законодавства в зазначеній сфері.

Іншою проблемою у сфері інформаційної безпеки держави залишається стан її інформаційних систем, розвиненість стратегічно важливих галузей науки, загальний культурно-освітній та життєвий рівень населення, рівень його соціальної захищеності тощо. Необхідно зазначити, що функціонування інформаційної системи має здійснюватися з урахуванням дотримання законодавства України в сфері поширення інформації. При цьому, необхідно прийняти заходи щодо недопущення використання інформаційної системи з метою неправомірної обробки інформації, розміщення забороненої інформації, протиправної інформації та інформації, поширюваної з порушенням закону.

Дуже важливо, щоб інформаційна система функціонувала в безперервному режимі, має бути забезпечена безперебійна цілодобова робота інформаційної системи, а також цілісність, стійкість функціонування і безпека системи відповідно до вимог, встановлених законодавством України до інформаційних систем загального користування. При розробці структури інформаційної системи і застосовуваних технологічних рішень необхідно передбачити забезпечення можливості розширення її функціональних можливостей. Особливо важливе значення має забезпечення безпеки інформаційних систем від незаконного зовнішнього або внутрішнього втручання «зацікавлених» суб'єктів. Одночасно, користувачам інформаційної системи на підставі запитів повинен бути забезпечений автоматичний пошук необхідної інформації, а також надання результатів пошуку в доступній формі. Програмне забезпечення та технологічні засоби інформаційної системи мають забезпечувати доступ користувачів до ознайомлення з загальнодоступною інформацією, розміщеною в інформаційній системі.

На нашу думку, доступ до інформаційної системи має надаватися без обов'язкової установки на електронні обчислювальні пристрої користувачів, спеціально створених для перегляду сайтів програмних і технологічних засобів, а також програм для електронних обчислювальних машин.

Для забезпечення користування інформаційною системою повинні використовуватися такі технологічні засоби, як: оперативне відновлення працездатності системи і її частин в разі відмови їх роботи; моніторинг подій і поточного стану інформаційної системи та її частин, що дозволяє безперервно відстежувати доступність програмно-апаратного комплексу інформаційної системи і поточний стан використання обладнання, а також оперативно інформувати оператора інформаційної системи про відмову роботи інформаційної системи і її частин; контроль і аналіз поточної продуктивності і працездатності інформаційної системи і її частин, оперативне виявлення загроз, що обмежують її продуктивність і стійкість; резервне копіювання програмного забезпечення та інформації, що міститься в інформаційній системі, а також

безстрокове зберігання всієї інформації, що розміщується в інформаційній системі; дотримання встановлених законодавством України вимог інформаційної безпеки та захисту персональних даних, розміщених в інформаційній системі; ведення електронних журналів обліку операцій, що дозволяють забезпечувати облік всіх дій з розміщення, зміни і видалення інформації в інформаційній системі, в тому числі фіксації точного часу здійснення таких дій, а також інформації, що дозволяє ідентифікувати користувачів, їх уповноважених осіб, оператора інформаційної системи, які здійснили операції в інформаційній системі [42].

Враховуючи вищевикладене слід розуміти, що державна інформаційна система інформаційних ресурсів, інформаційно-телекомунікаційних мереж, доступ до яких обмежений на території України, відповідно до Указу Президента України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [9], повинна відповідати визначеним технологічним вимогам. Необхідно посилювати боротьбу з впливом іноземних спецслужб через соціальні мережі. Для усунення негативних наслідків від впливу соціальних мереж на громадян України необхідно не забороняти, а ефективно взаємодіяти з розробниками соціальних мереж щодо виконання ними законодавства нашої країни задля перетворення їх з інструменту політичної пропаганди в інструмент обміну достовірною інформацією.

Для сучасної України оптимальна інформаційна політика у сфері масової інформації є важливим засобом розвитку громадянського суспільства, умовою конструктивного діалогу влади і народу, засобом забезпечення національної безпеки особливо в умовах інформаційного протистояння.

В Україні сформульовано й закріплено законодавчо основні принципи, завдання та стратегічні напрями державної інформаційної політики, сформовано державні інституції відповідної компетенції, ухвалено цілу низку концепцій, програм та планів дій. Водночас на рівні практичної реалізації інформаційна політика держави загалом, а особливо у сфері масової інформації

в сучасній Україні відзначається спорадичністю, різноспрямованістю, нескоординованістю діяльності різних відомств, непослідовністю та непрозорістю в реалізації намічених заходів. Як наслідок – Україна поки що не належить до числа інформаційно незалежних держав. В Україні означено й законодавчо зафіксовано основні стратегічні напрями та принципи державної інформаційної політики, ухвалено ряд відповідних концепцій та програм, водночас мають місце проблеми у сфері практичного втілення цієї політики. Їх проявом є непослідовність, неузгодженість конкретних заходів як між собою, так і з розробленими стратегіями та концепціями. Ці недоліки особливо гостро виявляються в умовах інформаційного протистояння. Державна політика у сфері мас-медіа є важливою складовою державної політики загалом та політики національної безпеки зокрема. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про інформацію», державна інформаційна політика – це «сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації» [5]. Це визначення із певними уточненнями може бути застосоване і до політики щодо масової інформації. Відтак, державну політику у сфері масової інформації можна визначити як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання масової інформації, у тому числі визначення державою принципів та законодавче регулювання здійснення діяльності, спрямованої на отримання, використання, поширення та зберігання масової інформації фізичними та юридичними особами. Як було зазначено вище, інформаційна політика не перебуває у «правовому вакуумі». Значна кількість нормативно-правових актів регламентують окремі її аспекти. Зокрема, це Закони України «Про національну безпеку України», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про державну таємницю», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», та в інших [6 ; 5 ; 3 ; 4 ; 2 ; 7].

Однак нормативне регулювання державної політики у сфері масової інформації є недостатнім, здійснюється партикулярно (норми роздроблені у

різних нормативних актах і частково дублюють загальні положення). Можна констатувати наявність певних декларативних положень на рівні Законів, однак вони не знаходять свого належного розвитку у підзаконних нормативних актах, не достатньо деталізуються у конкретні завдання, що мають бути втілені конкретними суб'єктами. Це негативно позначається на реалізації навіть тих програмних цілей, які задекларовані.

Особливо негативно, як продемонструвала практика, це відображається на безпековій складовій інформаційної політики у сфері мас-медіа. Відтак, залишається актуальним пошук оптимальних моделей формування та реалізації інформаційної політики у сфері масової інформації.

У зарубіжних державах на сьогодні не існує єдиної моделі регулювання інформаційної сфери. У кожному регіоні світу та країні існують свої внутрішні особливості, які згодом і визначають специфіку цього процесу. Разом із загальними рисами становлення певної моделі на світовому рівні, національні та регіональні особливості країн впливають на специфіку її побудови і розвитку. У «західній» моделі основна роль відводиться ліберальному погляду держави на інформаційний ринок і робиться наголос на побудові супермагістралей та їх універсальному обслуговуванні, а в «азійській» – приділяється більше уваги державному регулюванню ринку, спостерігається прагнення встановити зв'язок між традиційними культурними цінностями і невідворотними соціальними змінами. Однак спільною актуальною рисою при цьому залишається увага до проблем інформаційної безпеки (причому в контексті не лише захисту інформації, але й захисту від інформації).

На даний час інформаційне законодавство України в цілому відповідає європейським та світовим стандартам. Проте, керівництво багатьох держав вважає «національну безпеку» важливішою за права і свободи громадян. Значна кількість світових лідерів вбачають у медіа лише засіб пропаганди або національного розвитку – зброю, яку треба використовувати проти власних суперників як політичних так і зарубіжних.

Аналізуючи іноземний досвід, слід визначитися, яка модель інформаційної політики є прийнятною для сучасного рівня розвитку суспільних відносин в Україні. Зважаючи на вектор зовнішньополітичного розвитку держави, устремління більшості громадян та історичні традиції, можна зробити висновок, що Україні більш властивий західний вектор із послідовним закріпленням пріоритету прав людини в інформаційній сфері.

Основними складовими механізму реалізації державної політики у сфері мас-медіа є законодавчо-правовий, організаційний, економічний, соціальний та інші елементи, які взаємодіють між собою з метою досягнення цілей державної політики в галузі ЗМІ [40]. Відтак, актуальним завданням є законодавче закріплення основ державної політики у сфері мас-медіа, що дасть можливість однозначно визначити пріоритет і завдання у цій сфері. Однак ця задача є вкрай складною, оскільки вимагає віднаходження і закріплення балансу між інформаційними правами і свободами громадян та заходами контролю за інформаційною сферою. Разом із тим, питання цього балансу може знайти більш однозначну відповідь в умовах військового стану. Прийнятий у 2015 р. Законопроект «Про правовий режим воєнного стану» визначає з-поміж заходів правового режиму воєнного стану «регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів... засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборону роботи прийнятно передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачі інформації через комп'ютерні мережі» [8]. Якщо у пропозиції заборони користування мобільними пристроями зв'язку ці норми частково вже знайшли своє втілення, то з мережею Інтернет ситуація значно складніша, оскільки можливості для її контролю з боку держави в Україні поки що незначні. Водночас, з розвитком науково-технічного прогресу та мережі Інтернет виникає потреба у постійному вдосконаленні чинного законодавства у цій сфері.

Необхідно зазначити, що у деяких країнах вже реалізуються спроби регулювати правовими засобами суспільні відносини щодо поширення інформації за допомогою Інтернет. Масовою інформацією можна вважати інформацію, яка розповсюджується серед необмеженого кола осіб. З огляду на це стає зрозумілим, що абсолютно вся інформація, що розміщується в мережі Інтернет, автоматично стає масовою. Таким чином, будь-яка особа, яка створила веб-сторінку, веб-сайт, блог, форум або будь-який інший ресурс в мережі Інтернет, суто теоретично є власником засобу масової інформації.

Ще у 2009 р., було передбачено підготовку проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної реєстрації Інтернет-видань», яким планувалося врегулювати процедуру державної реєстрації Інтернет-видань шляхом надання їм статусу ЗМІ. Однак вказаний план до сьогодні реалізовано не було.

На виконання рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 19.11.2009 р. № 3 було створено робочу групу щодо розробки проекту закону стосовно віднесення веб-сайтів до ЗМІ, їх державну реєстрацію та відображення на веб-сайті інформації про нього [33]. Однак це завдання ускладняються тим, що Інтернет, не будучи керованою організаційною структурою і юридичною особою, не є суб'єктом правовідносин, у зв'язку з чим немає юридичних відносин між мережею Інтернет (або її національними сегментами) і державою.

Таким чином, законопроекти, спрямовані на врегулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет розробляються і в Україні. Однак при цьому необхідно пам'ятати про необхідність збалансованості регулювання інформаційної сфери відносин і потенційну небезпеку перетворення такого регулювання на цензуру. З метою забезпечення ефективного унормування суспільних відносин у сфері масової інформації, забезпечення охорони прав та законних інтересів усіх їх учасників необхідний комплексний підхід у визначенні засад державної політики у сфері масової інформації з можливою подальшою підготовкою єдиного законопроекту.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗМІ В УКРАЇНІ

2.1. Проблеми й основні напрямки формування інформаційної політики держави

Державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Головними напрямами і способами державної інформаційної політики є: забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів; створення загальної системи охорони інформації; сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України; сприяння задоволенню інформаційних потреб закордонних українців. Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції [5, ст. 6].

Державна політика в цій сфері є основою функціонування інформації – реалізації права на пошук, отримання, передачу та використання інформації, зафіксованих у Загальній декларації прав людини та у Конституції України. Водночас інформаційна галузь належить до стратегічних інтересів будь-якої країни і тому потребує особливої уваги. Від рівня керованості національним інформаційним простором залежить стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки України.

Під керованістю розуміється сучасний рівень управління галуззю, що зумовлений, насамперед, гармонізацією вітчизняного законодавства щодо інформаційної сфери з міжнародно-правовими нормами, європейськими

стандартами та національними традиціями. Державна інформаційна політика є важливою складовою зовнішньої і внутрішньої політики країни й охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Ця галузь має стати цілісною, концептуально вивіреною та перспективною. Вона має бути незалежною від тимчасових факторів, особистих уподобань і уявлень.

Суб'єктами інформаційних відносин є: громадяни України, юридичні особи, держава. Відповідно до Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин також можуть бути інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. Від імені держави виступають: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення та Державний комітет телебачення та радіомовлення України [5].

Об'єктами інформаційних відносин є: документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Основні завдання державної інформаційної політики – створення розвиненого інформаційного середовища; модернізація інформаційної інфраструктури; розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій; ефективне формування і використання національних інформаційних ресурсів та забезпечення вільного доступу до них; розвиток незалежних ЗМІ і забезпечення громадян суспільно вагомою інформацією; сприяння міжнародному співтовариству в інформаційній сфері та утвердження інформаційного суверенітету України; запобігання загрози заподіяння в процесі інформаційної діяльності шкоди життєво важливим інтересам особи, суспільства, держави.

Сучасний інформаційний простір містить в собі низку викликів для сучасної інформаційної політики. Це катастрофічне зростання інформаційних потоків, поява нових видів комунікації, застарілість бюрократичних форм контролю інформації. Відтак, завданням держави стає не стільки розповсюдження дубльованої і тиражованої інформації, скільки

розповсюдження різноманітної об'єктивної інформації з акцентом на державну думку [46, с. 14]. Важливим чинником у цьому зв'язку стає цілеспрямоване пропагування діяльності держави, її курсу й формування цінностей і патріотизму у громадян, зокрема через засоби масової інформації. Як приклад наведемо успішну кампанію США щодо створення позитивного ставлення американців до своєї держави. Її результат – впевненість громадян у своїй країні, у тому, що в будь-якому куточку світу вона про них потурбується й захистить, повага до державних атрибутів, що уособлюють країну (прапор, статуя Свободи і т. ін.) і патріотизм.

Необхідною є підтримка державних ЗМІ. Йдеться про матеріально-технічне та фінансове забезпечення розвитку й фінансування державних телерадіокомпаній і видавництв. Це дасть змогу конкурувати з комерційними ЗМІ, які за технічним забезпеченням наближені до світових.

Формуючи український інформаційний простір, ми повинні спиратися на стратегічні пріоритети, один з яких – розширення сфер функціонування української мови. Загалом інформаційна політика – це вираження політичної волі держави. Вона буде успішною й не залишиться декларацією про наміри в тому випадку, якщо ця воля буде недвозначною.

Реформування галузі стосується не тільки матеріального й технічного забезпечення засобів масової інформації, зокрема державних, – мова йде про безпосереднє втілення їх в життя й переосмислення значення даної галузі в суспільстві.

Необхідні механізми координації, планування і функціонування інформаційних інфраструктур, погоджених з національними інтересами, виробити стратегію і здійснювати національну політику в області інформації, що повинна розглядатися в контексті загальнодержавної політики.

Показником світового соціального прогресу є зростання важливості інформації в суспільних відносинах, що набувають рис інформаційних відносин і базуються на таких принципах, як: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації й право на її обмін; об'єктивність,

вірогідність; повнота й точність; законність отримання, використання, поширення й збереження інформації [22, с. 64]. Держава повинна виступити регулятором інформаційних відносин, що складаються в Україні. Необхідно закріпити право на інформацію, яке забезпечується:

- інформуванням про свою діяльність і прийнятті рішення органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування;
- створенням у державних органах інформаційних служб чи систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;
- вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу зумовлюється лише специфікою цінностей і особливих умов їхньої схоронності, що визначаються законодавством);
- створенням механізму здійснення права на інформацію;
- здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про інформацію;
- установленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Інформаційна політика держави базується на певних принципах. Вона повинна відповідати цілям прогресивного розвитку суспільства, національним інтересам держави, суспільства, особистості; бути відкритою і доступною для сприйняття і розуміння різними шарами населення; сприяти упровадженню вітчизняних систем і технологій; забезпечувати формування, захист і збереження національних інформаційних ресурсів; бути здатною виявляти і відбивати зовнішні і внутрішні інформаційні загрози; забезпечити реальну можливість входження в міжнародний інформаційний простір.

Потреба докорінних змін соціально-економічної та політичної системи України, культурного та духовного відродження українського народу вимагає якісного підвищення вимог інформаційного забезпечення всіх сфер нашого суспільства. Для України є непридатним копіювання досвіду розвинутих країн світу, що вже побудували свою інформаційну індустрію. Не розв'яже проблеми

і примітивне насичення її засобами системи масової інформації, глобальної комунікації та нових комп'ютерних інформаційних технологій. Процес входження України у світову інформаційну систему передбачає, з одного боку, подолання наслідків тоталітаризму та інформаційної ізоляції, а з іншого, – наявність багатого культурно-освітнього потенціалу, накопиченого протягом історичного розвитку народу. Для доведення цього унікального інформаційного пласту до сучасних і прийдешніх поколінь потрібне створення справжньої високо розвинутої інформаційно-освітньої індустрії, що здатна стати основою для досягнення нового рівня національної самосвідомості і культури українського народу.

Обмеження доступу до інформації обумовлено також і низьким рівнем життя населення України, що у свою чергу призводить до «внутрішнього» звуження інформаційного простору України, стримування розвитку інтелектуального потенціалу суспільства.

З метою забезпечення безперешкодної циркуляції інформації, необхідно реорганізувати існуючі в Україні служби, що займаються створенням, одержанням, переробкою, аналізом, поширенням, збереженням інформації, передбачити створення нових служб, які охоплювали б міжнародний інформаційний простір. Створення глобальної світової інформаційної служби можливо за умов існування міцних інформаційних установ на національному рівні. Національна інформаційна структура повинна містити в собі, принаймні, два основних елементи: планування і створення необхідних служб (на місцевому і на національному рівні); заходи щодо координації вищезгаданих служб. Нерозвиненість інформаційної інфраструктури знижує конкурентоздатність вітчизняних виробників інформаційних послуг, стримує інтеграцію України у світовий інформаційний простір.

Формування і розвиток інформаційної структури, тобто одержання й обробка власного інформаційного продукту, його маркетинг і сучасні технології передачі споживачам, передбачають створення законодавчо визначеної системи підтримки і безпеки інформаційного ринку. У розвинених

країнах розроблені спеціальні програми розвитку інформаційної структури на перспективу, на об'єднання в єдиний інформаційний простір і створення уніфікованої законодавчої бази.

Однак стан і темпи виробництва і впровадження новітніх інформаційних технологій в Україні не відповідають світовим тенденціям розвитку глобального інформаційного простору, унаслідок чого українська інформаційна продукція і послуги є недостатньо конкурентоздатними.

Могутня конкуренція на ринку інформаційних послуг і технологій разом з низькою конкурентоздатністю української інформаційної продукції і послуг сповільнюють інтеграцію України у світове інформаційне співтовариство. Попри позитивні зміни, органи влади, насамперед – силові структури, залишаються закритими для ефективного громадського контролю.

Економічний ефект впровадження комп'ютерних засобів на новітніх інформаційних технологій в усі сфери виробництва, ефективність їх використання для забезпечення оперативності, адекватності управління зумовлюють високий рівень конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг та технологій. Вхідження до світового інформаційного простору вимагає уніфікації інформаційних технологій за стандартами найбільш розвинутих країн. Це дозволяє їм диктувати правила розвитку, посилювати політичне та економічне лідерство.

В Україні відсутня загальнодержавна система збору та опрацювання інформації. Кожна гілка влади, окремі міністерства, галузі промисловості розробляють власні системи збору інформації, її зберігання, а також показники, за якими опрацьовується та поширюється інформація. Нерідко на основі даних з одних джерел ми отримуємо різні узагальнені оцінки, що ускладнює прийняття обґрунтованих рішень. Необхідно створити єдину державну інформаційно-аналітичну службу, яка б координувала дії галузевих аналітичних служб, недержавних аналітичних центрів, регламентувала єдині форми аналітичної звітності, узгоджену систему показників, згідно з якими проводиться опрацювання інформації.

Попри значну кількість нормативно-правових актів, прийнятих в Україні для регулювання інформаційних відносин, більшість з них не спрацьовують. Серед причин – відсутність досвіду вирішення цих проблем в Україні, ситуативний характер окремих законів, копіювання нормативних актів розвинутих держав без відповідної адаптації до умов України, відсутність ефективної системи контролю за виконанням прийнятих законів [54].

Створення цілісної розгалуженої і технічно потужної системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, є актуальним завданням сьогоденної України. Відбувається процес створення єдиної національної системи класифікації інформації, вдосконалюється система стандартизації та сертифікації та статистичної звітності. Суспільний досвід свідчить: оприлюднення недостовірної інформації породжує політичні конфлікти, в які втягуються високопоставлені державні чиновники.

Сучасність вимагає від органів публічного управління відкритості, гласності, доступності інформації для ЗМІ про урядову політику, програми, дію органів місцевого самоврядування, державні органи та посадових осіб. Це задекларовано багатьма законами, прийнятими за період становлення України, як незалежної демократичної держави. Але проблема в тому і полягає, що урядовці цих законів не дотримуються, відмовляють журналістам у наданні інформації, яка не заборонена до оприлюднення, що негативно впливає і на висвітлення роботи органів публічної влади.

Незважаючи на те, що українське законодавство, яке гарантує свободу діяльності ЗМІ, є одним із найбільш прогресивних у Східній Європі, ці законодавчі норми на практиці виконуються не повною мірою. Останнім часом почастишали випадки порушення гарантованих чинним законодавством прав ЗМІ на доступ до публічної інформації, свободу слова і професійну діяльність, цензури, політичного, фінансового, економічного тиску на ЗМІ з боку влади тощо. Органи публічної влади часто ігнорують інформаційні запити журналістів, надають інформацію не в повному обсязі або невчасно,

приховують відкрити інформацію або створюють перешкоди для її збирання. Не завжди повною мірою публікується інформація і на веб-сайтах державних установ, які є однією з основних форм доступу до офіційної інформації.

Водночас існує практика зловживання службовим становищем редакторами деяких ЗМІ, упередженого та необ'єктивного висвітлення подій і публікації замовних матеріалів у цих виданнях. Іноді самі журналісти не зацікавлені в об'єктивному висвітленні подій: значну частину публікацій у вітчизняних ЗМІ становлять замовлені матеріали. Унаслідок впливу окремих органів публічної влади та їх посадових осіб на редакційну політику державних і комунальних ЗМІ, які є фінансово й організаційно залежними від них, суспільство отримує незбалансовану і необ'єктивну інформацію про роботу органів публічного управління.

На переконання вчених, «інформаційна проблема – це потреба знань, яка притаманна кожному суб'єкту відбиває його індивідуальність і отримує конкретний вираз у формі інформаційних запитів» [46]. Практично ж, індивід як представник суспільства перебуває в пошуку суспільної інформації, хоча часто цей пошук є підсвідомим. Специфічною рисою мас-медіа в Україні є те, що ЗМІ перебувають у певній залежності від політичної орієнтації власника. Така тенденція притаманна також провідним західним мас-медіа, однак відмінність полягає в тому, що вони не здійснюють пряме лобювання політичних діячів.

Сьогодні найактуальнішими проблемами відносин органів публічного управління та засобів масової комунікації є:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення і недостатній рівень правового регулювання взаємодії органів публічної влади зі ЗМІ;
- нерегулярне оновлення інформації на сайтах чи в офіційних виданнях органів публічної влади, а також подання лише конкретної позитивної інформації про їх діяльність;
- відсутність в органів публічної влади практики відносин зі ЗМІ (немає практики відповідей

- цих органів на публікації ЗМІ – найчастіше це стандартні тексти, написані прес-службами, а прес-конференції носять формальний характер);
- надмірне використання органами публічної влади маніпуляційних технологій у процесі інформування населення через ЗМІ;
- недостатня об'єктивність ЗМІ у висвітленні діяльності органів публічної влади;
- відсутність можливості на більшості офіційних сайтів органів публічної влади зворотного зв'язку для членів громади (відсутні електронні зразки документів, форма подання електронних запитань, можливість поставити питання в on-line режимі тощо);
- відсутність на більшості офіційних сайтів органів публічної влади інформації щодо режиму роботи та контактів працівників відповідних органів.

Вважається, що в демократичному суспільстві є цілком природним прагнення влади впливати на засоби масової інформації з метою використання їхніх можливостей для вирішення тих завдань, які вона перед собою ставить. Держава може і повинна бути важливим чинником регулювання діяльності засобів масової інформації і свободи слова. Але відсутність чіткої межі в цій сфері може призвести або до посилення елементів тоталітарності, коли домінує контроль влади над засобами масової інформації, або до псевдодемократії, коли всездозволеність позбавляє газетно-журнальні публікації та телерадіопрограми конструктивізму і ефективності.

Вітчизняне законодавство в інформаційній сфері також має низку прогалин, зокрема в питаннях створення, поширення та використання інформації, що стосується:

- формування правових умов для забезпечення плюралізму, прозорості та неупередженості діяльності ЗМІ;
- унормування діяльності з поширення інформації в мережі Інтернет;
- вдосконалення захисту інтелектуальної власності в умовах поширення Інтернет-технологій;

- вдосконалення правових вимог щодо дотримання журналістами професійних етичних стандартів;
- узгодженості термінології в інформаційному законодавстві тощо.

Зважаючи на це, наступним етапом вдосконалення українського інформаційного законодавства має стати його систематизація та кодифікація – розробка та прийняття Інформаційного кодексу України, який чітко визначить суб'єктів, максимально врахує їх права та законні інтереси, забезпечить єдині підходи та принципи до регламентації відносин в інформаційному просторі, а також надасть визначення низці термінів в інформаційній сфері, зокрема «національний інформаційний простір», «державна інформаційна політика», «інформаційно-психологічна безпека» тощо [14].

До того ж, питання інформаційної безпеки на разі як ніколи актуальне, з огляду на те, що з початку 2014 р. Україна перебуває в стані безпрецедентної інформаційної війни з державою-агресором Росією. Фактично, після Революції гідності розгорнулася широкомасштабна антиукраїнська інформаційна експансія російської державної пропагандистської машини з метою дискредитації європейської інтеграції України та дій нової української влади.

Аналіз сучасного стану інформаційної безпеки як невід'ємної складової державної інформаційної політики та національної безпеки України свідчить про необхідність подальшого визначення пріоритетних напрямів розвитку й удосконалення державної політики захисту інформаційного суверенітету та протидії негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість.

Водночас забезпечення інформаційної безпеки, що оберігає масову свідомість від негативних впливів, які заважають формуванню національної ідентичності і, відповідно, збереженню національно-культурного суверенітету українського інформаційного простору, може бути здійснене не стільки технологічними (як у разі безпеки інформації чи інформаційних систем), скільки соціальними факторами, і передусім – послідовною інформаційною політикою.

Отже, розвиток вітчизняного інформаційного простору та регулювання діяльності засобів масової комунікації переконує в необхідності систематизації нормативно-правової бази з питань державної інформаційної політики України, визначення пріоритетних напрямів її вдосконалення й узагальнення основних факторів впливу на ефективність державної інформаційної політики в умовах розвитку інформаційного суспільства.

2.2. Державне регулювання діяльності засобів масової інформації у країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз

На шляху до вступу в ЄС перед Україною стоїть ще багато завдань для виконання. Одним із таких завдань є наближення українського аудіовізуального медіа-простору до європейського рівня. В Порядку денному асоціації Україна – ЄС згадуються декілька напрямів співпраці, які стосуються правового регулювання медійного простору. По-перше, відмічається співробітництво щодо розвитку системи суспільного телерадіомовлення, включаючи обмін найкращими практиками, встановлення правових рамок та їх імплементацію відповідно до європейських та міжнародних стандартів. По-друге, співробітництво щодо створення умов, необхідних для вільної роботи журналістів та їхнього захисту від погроз або фактичного насильства, що включатиме обмін найкращими практиками стосовно ефективного захисту журналістів правоохоронними органами. В цьому ж документі увага приділяється і співпраці в сфері аудіовізуальних питань. Для того, щоб зрозуміти, які саме вдосконалення нам потрібно вносити до законодавства, спочатку необхідно вивчити аналогічне нормативно-правове середовище Європи.

На сьогоднішній день акти ЄС регулюють три основні галузі в медіа-сфері: створення в Європі механізмів підтримки електронних ЗМІ; захист культурних інтересів Європи в контексті широкого міжнародного обговорення;

розробка правової бази, необхідної для розвитку єдиного внутрішнього європейського ринку.

Ініціатором створення європейської правової системи регулювання медіа-простору була Рада Європи та Європейська Спільнота. Комітет міністрів РЄ прийняв Рекомендацію, а пізніше План дій стосовно національної та міжнародної медіа-політики («Європейська медіа-хартія»). В 1984 р. Комітет Міністрів прийняв дві рекомендації з питань реклами на радіо та телебаченні, а також супутникової спроможності для телебачення та радіо.

У цей же час відбуваються перші кроки в напрямі медіа-політики і в Європейській Спільноті. В 1982 р. Європейський Парламент пропонує створити європейський телевізійний канал спільно з Європейською мовною спілкою. В той же час Парламент розглядає можливість діяльності Спільноти в напрямі розвитку транснаціонального кабеля та супутникового телебачення, фокусуючись на потребах технічної стандартизації та виробництві європейських програм. У 1984 р. Комісія публікує Зелену книгу з Директиви «Телебачення без кордонів» [62]. У різних Резолюціях Європейського парламенту того часу можна було спостерігати одну мету: європейська ідентичність може розвиватися тільки тоді, коли європейці будуть поінформовані належним чином, а регулювання діяльності мас-медіа буде відбуватися не тільки на національному рівні. Хоча Директива про телебачення без кордонів більше стосувалася економічних цілей, але саме спрямування на європейську ідентичність стало базисом цього документа. Питання щодо телевізійного контенту, які не були охоплені Директивою «Телебачення без кордонів», регулюються ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Після довготривалих переговорів були прийняті паралельні рішення: Європейська Спільнота прийняла Директиву «Телебачення без кордонів» в 1989 р., а Рада Європи слідом ухвалила Європейську конвенцію про транскордонне телебачення. Зміст цих двох актів є майже ідентичним. Єдиною перевагою Конвенції є поширення її дії на країни, які не є членами ЄС. Важливою економічною метою Директиви ЄС разом з її поправками був розвиток

виробництва європейської аудіовізуальної продукції, що було втілено в системі квот.

В 1975 р. Парламентська Асамблея РЄ прийняла Рекомендації 747 та 748, які визнали небажаною концентрацію преси та її функцію послуги публічного мовлення. 1980-ті роки стали періодом не тільки транскордонного телебачення, а й найвизначніших процесів злиття найбільших медіа. В Європі Комісію закликали до ініціативи, яка вилася в 1992 р. у Зелену книгу про плюралізм та медіа-концентрацію на внутрішньому ринку.

Біла книга Делора 1994 р., Доповідь Бангемана «ЄС і глобальне інформаційне суспільство» та Лісабонська стратегія 2000 р. започаткували новий етап – етап економіки знань, що засновується на інформаційних технологіях, існуючих в умовах лібералізованого ринку. Такий новий курс потребував інтегрованого горизонтального регулювання. Починаючи з 1998 р. з'явилася велика кількість директив. Першою з таких нормативних актів була Директива прозорості про послуги в інформаційному суспільстві (98/48/ЄС), метою якої було запобігання виникненню фрагментарності Єдиного ринку та нових регулятивних бар'єрів. Директива відіграла важливу роль, оскільки вона вперше визначила поняття «послуга інформаційного суспільства». Директива прозорості створила умови для виходу послуг інформаційного суспільства на вільний ринок Європи. Вона дозволила державам-членам приймати закони на національному рівні відповідно до власних традицій та пріоритетів національної політики без обов'язкової гармонізації на рівні ЄС. У свою чергу, держави-члени заохочувалися для обміну інформацією, зменшуючи ризик прийняття суперечливих законів [59]. В 2000 р. була прийнята Директива про електронну комерцію, яка також застосовується до регулювання послуг інформаційного суспільства. Директива передбачає принцип недискримінації (у країнах ЄС контракти не повинні бути позбавлені юридичної чинності тільки на підставі того, що вони укладені в електронному вигляді) [34].

Норми, які містяться в Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС), відомі як законодавство первинного рівня. ЄС володіє

значними можливостями з визначення змісту та політики держав–учасників ЄС стосовно економічних аспектів мовлення. В цьому сенсі ЄС може вживати заходів, спрямованих на сприяння свободі надання послуг та захищати «право створення». Більш того, норми Договору про функціонування ЄС про конкуренцію дають Європейській Комісії право регулювати процеси концентрації та надання державної допомоги, в тому числі й у сфері радіомовлення. ДФЄС застосовується в тих випадках, коли щодо держави–члена ЄС виникає питання про застосування практики, яка обмежує конкуренцію або про зловживання домінуючим становищем на ринку. Він також дає законну підставу для розгляду питання про те, чи не є фінансування суспільних телерадіокомпаній за рахунок абонентської плати порушенням правил вільної конкуренції шляхом створення менш сприятливих умов для приватних компаній мовлення, чиє джерело прибутків – це реклама та платні послуги.

Стаття 56 ДФЄС забороняє будь-які обмеження вільного надання послуг всередині Союзу громадянами держав-членів. Свобода надання послуг є однією з чотирьох фундаментальних свобод Євроспільноти, центральним елементом заснування європейського Єдиного ринку. Свобода надання послуг є особливо важливою для медіа-сектору. Сам ДФЄС не містить положень конкретно щодо медійних послуг. В свою чергу, Суд ЄС встановив, що аудіовізуальні послуги захищаються свободою надання послуг і, таким чином, сформував аудіовізуальний простір в Європі. Будучи головним показником для регулювання національного законодавства країн-членів та вторинного законодавства ЄС, ст. 56 ДФЄС стала основним інструментом на європейському рівні для регулювання традиційних аудіовізуальних медіа. Що стосується культурної складової мовлення, особливо питань змісту, то в цій сфері правова компетенція ЄС обмежена. В ДФЄС говориться про те, що Євроспільнота сприяє культурному розквіту держав-членів, але тут же прямо сказано, що будь-яка гармонізація законів та інших нормативно-правових актів держав-учасників у сфері культурної політики на рівні ЄС виключається [58].

Як наслідок, на практиці ЄС не має компетенції для прямого втручання в регулювання мовлення держав-учасників тією мірою, щоб впливати на контент мовлення. Однак ЄС все ж таки застосовує певні регулятивні механізми, приймаючи норми, які регулюють зміст, особливо у питаннях захисту неповнолітніх, а також задля досягнення «єдиного ринку».

В Європі медіа-індустрія регулюється також загальним антимонопольним законодавством, а з іншого боку – спеціальним законодавством, яке регулює діяльність ЗМІ.

Мета антимонопольного регулювання полягає в захисті та стимулюванні конкуренції в ринковій економіці та попередженні діяльності, яка суперечить правилам вільного ринку. Антимонопольне законодавство має непрямий вплив і на плюралізм у ЗМІ: там, де існує повноцінна конкуренція, може існувати більша кількість мовленнєвих компаній, а відповідно і поглядів, які поширюють ці компанії. Крім того, антимонопольне законодавство слідкує за відносинами власності в сфері ЗМІ та надає дозволи на злиття медійних компаній.

Крім антимонопольного законодавства, існують ще й спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють зміст та деякі інші аспекти діяльності засобів масової інформації. Важливу роль у створенні внутрішнього телевізійного ринку Європи відіграла Директива «Телебачення без кордонів», оскільки вона заборонила державам-членам ЄС обмежувати прийом та ретрансляцію телевізійних програм інших держав-членів ЄС із причин, які стосуються їхнього змісту, якщо ці причини не входять до Директиви. З останнім переглядом в 2007 р. Директиву було перейменовано на Директиву про аудіовізуальні медійні послуги (AVMS) і кодифіковано у 2010 р. Директива AVMS внесла свої доповнення та встановила більш гнучке регулювання. Вона застосовується до всіх «аудіовізуальних медійних послуг, що включає традиційні телетрансляції, а також послуги за запитом». За Директивою AVMS обидва види послуг підлягають регулюванню за базовими правилами, але традиційні телевізійні послуги повинні також відповідати певним додатковим вимогам [41]. Жодне положення цієї Директиви не повинно вимагати чи

заохочувати країни-члени до впровадження нової системи ліцензування чи адміністративних дозволів для будь-якого типу аудіовізуальних медійних послуг.

Головними цілями координації політики ЄС за Директивою є:

- створення правил для регулювання технологічного розвитку;
- створення конкурентного середовища для виникаючих конкурентних ЗМІ;
- збереження культурної різноманітності;
- захист дітей та споживачів;
- збереження плюралізму ЗМІ;
- боротьба з расовою та релігійною ненавистю;
- гарантія незалежності національних регуляторів ЗМІ [60].

Для сприяння вільному обігу інформації будь-яка трансляційна компанія, що діє у ЄС, має гарантований доступ до ексклюзивної трансляції подій, які викликають високу зацікавленість громадськості, з метою трансляції коротких репортажів новин. Директива встановлює обов'язок країн-членів забезпечити, щоб не лише компанії, які здійснюють телевізійну трансляцію, а й аудіовізуальні медійні послуги за запитом сприяли європейським засадам. Інформаційне наповнення, яке може серйозно зашкодити розвитку дітей, може надаватися лише у способи, які зазвичай забезпечують відсутність доступу для дітей – наприклад, за допомогою кодів доступу чи інших засобів. Також згадується про саморегулювання та спільне регулювання та його заохочення рядами країн-членів.

Правила Директиви визнають як існування, так і роль національних незалежних регуляторів. Для забезпечення вірного застосування Директиви ці регулятори повинні тісно співпрацювати між собою та із Комісією, зокрема у питаннях юрисдикції.

В Порядку денному асоціації Україна – ЄС згадується про програму ЄС «МЕДІА», яка є програмою з підтримки європейської аудіовізуальної індустрії. Програма підтримує на умовах спільного фінансування професійну освіту в галузі аудіовізуальних мистецтв; виробництво художніх і документальних

фільмів, телепрограм, анімації та нових медіа; просування та поширення європейської аудіовізуальної продукції.

Програма фінансує ряд проектів з підтримки аудіовізуальної індустрії. Європейський Парламент проголосував за виділення 5 млн. євро на підготовку нового напрямку MEDIA International, метою якого є посилення співробітництва між аудіовізуальними індустріями країн-членів ЄС та третіми країнами.

До антимонопольного законодавства та спеціальних законів у сфері ЗМІ додаються документи, які стосуються сфери саморегулювання та спільного регулювання.

Саморегулюванням називаються заходи, до яких вдаються самі компанії мовлення на підставі власного досвіду та знань для регулювання своєї діяльності в таких сферах, як журналістська етика. Спільне регулювання – це сукупність саморегулювання та регулювання, яке здійснює незалежний наглядовий орган.

Саморегулювання вважається більш ефективним, ніж юридично обов'язкові норми, адже законодавчій базі часто не вистачає гнучкості та пристосованості. Наприклад, за допомогою саморегулювання легше враховувати особливі місцеві або регіональні умови. З іншого боку, не можна допускати занадто широкого саморегулювання, адже більш сильні гравці на ринку зможуть тоді диктувати свої умови та міжнародний ринок опиниться під загрозою фрагментації через появу занадто великої кількості різних кодексів саморегулювання [61].

У секторі мовлення саморегулювання використовується достатньо широко. Основними сферами його застосування є питання, пов'язані з рекламою та із захистом неповнолітніх. Саморегулювання діє і в сфері технічних стандартів. Насамкінець, механізми саморегулювання грають величезну роль у забезпеченні редакційної незалежності та захисті професійних стандартів. Наприклад, Міжнародна федерація журналістів (IFJ) регулярно приймає резолюції з питань авторських прав, політики зайнятості в сфері ЗМІ та інших питань, пов'язаних зі свободою висловлення поглядів.

Говорячи про європейське законодавство у сфері ЗМІ, необхідно згадати і результати нормативно-правової діяльності Ради Європи. Хоча, за невеликим виключенням, правові акти РЄ не мають обов'язкової юридичної сили, як акти ЄС, але вони мають важливе політичне значення завдяки своєму конкурентному характеру, а також високому урядовому рівню (у випадку, коли вони ухвалюються Комітетом Міністрів), на якому вони приймаються. Рекомендації та інші документи РЄ часто використовуються також при тлумаченні якихось занадто коротких положень, які містяться в обов'язкових договорах, та отримують деяку юридичну силу у зв'язку з такими договорами.

До основних договорів та рекомендацій, які стосуються регулювання мовлення, належать: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [28];

Конвенція про транскордонне телебачення [29] – містить правила, аналогічні положенням Директиви ЄС; Дві рекомендації Комітету Міністрів – одна присвячена незалежності та функціям органів, які регулюють сектор телерадіомовлення, а інша – гарантіям незалежності суспільного мовлення.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод має юридично обов'язковий, майже конституційний характер для країн, які її прийняли. Членство в Раді Європі залежить саме від ратифікації цієї Конвенції. Головною статтею, яка стосується медійного права, є ст. 10 ЄК, яка гарантує захист права на свободу вираження поглядів. Ст. 10 прямо заявляє, що право на свободу вираження поглядів не забороняє державам створювати механізми ліцензування в мовленнєвому секторі. Крім того, ст. 10 включає детальне застереження про обмеження права на свободу вираження поглядів, згідно з яким свобода вираження поглядів може обмежуватися тільки, якщо таке обмеження передбачене законом, переслідує законну мету та є необхідним у демократичному суспільстві.

До спеціального законодавства про ЗМІ додається Європейська конвенція про транскордонне телебачення, яка є юридично обов'язковим договором. Конвенція була прийнята для забезпечення створення більшого та сильнішого європейського ринку мовлення за межами Європейського Союзу. Конвенція РЄ

про транскордонне телебачення, як вже було сказано, дуже схожа на Директиву «Телебачення без кордонів» ЄС, і вона застосовується до держав-членів ЄС тільки у тих випадках, коли в Директиві ЄС відсутня норма, яка регулює даний предмет. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв дві важливі рекомендації, які стосуються регулювання мовленнєвого сектору: про незалежність та функції регулюючих органів у мовленнєвому секторі та про гарантії незалежності суспільного мовлення. Хоча вони не володіють обов'язковою юридичною силою, їх не можна ігнорувати, оскільки вони розвивають зміст ст. 10 ЄКПЛ, яка є обов'язковою стосовно сфери регулювання мовлення, а також оскільки вони були прийняті на високому міністерському рівні і розроблені з урахуванням конкретних європейських умов.

Головною метою обох рекомендацій є думка про те, що органи, які регулюють мовлення, та органи, які здійснюють нагляд за діяльністю суспільних телерадіокомпаній, повинні створюватися таким чином, щоб зводити до мінімуму ризик втручання в їхню роботу.

Зробивши короткий огляд європейського законодавства в медіа-сфері, можна дійти висновку, що необхідно вживати певних заходів не тільки заради виконання Порядку денного асоціації та вступу до ЄС, а й для наближення нашої країни до світових медіа-стандартів. Державним комітетом телебачення та радіомовлення був прийнятий наказ «Про виконання та моніторинг пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС», в якому надається перелік проблем, що повинні бути вирішені відповідними органами з метою належного виконання та моніторингу пріоритетів Порядку денного.

У той же час не можна ігнорувати свободу слова у ЗМІ. Тому умови їх діяльності, відсутність цензури, наявність суспільного мовлення перебувають під пильною увагою спеціалізованих організацій. Оскільки неурядова організація «Reporters Without Borders» («Репортери без кордонів») є найавторитетнішою в цій сфері, здійснює громадсько-політичний моніторинг відповідності діяльності ЗМІ міжнародно-правовим нормам протягом тривалого часу, фактично увесь період існування незалежності, та на всьому пострадянському просторі, то використовуємо саме її дані.

У жодному іншому регіоні світу ситуація зі свободою слова протягом 2019 р. не погіршилась настільки, як це відбулось у Європі. Такого висновку дійшла міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів», яка 25 квітня 2019 р., оприлюднила свій щорічний індекс свободи ЗМІ у світі станом на 2018 р.. У низці європейських країн почастишали випадки цькування представників ЗМІ з боку урядів та провідних політиків, констатують в організації.

Серед п'яти країн світу, чия позиція в рейтингу свободи слова погіршилась найбільше, чотири країни представляють Європу: Мальта (65 місце, мінус 18 позицій), Чехія (34 місце, – 11 позицій) та Словаччина (27 місце, – 10 позицій), які є членами Європейського Союзу, а також Сербія (76 місце, – 10 позицій). Впливові політики у цих країнах дозволяють собі ворожі висловлювання та образи на адресу журналістів, а також подають на них до суду. Частково у цих країнах свобода слова обмежується також власниками ЗМІ. А у таких країнах, як Сполучені Штати Америки (45 місце), Індія (138) та Філіппіни (133), високопоставлені політики, включаючи керівників держав, оголошують критичних до них журналістів зрадниками, зауважують у «Репортерах без кордонів».

В організації наголошують, що у Туреччині та Єгипті «медіафобія» стала настільки вираженою, що журналістів регулярно обвинувачують у тероризмі, а нелояльних до влади представників ЗМІ безпідставно ув'язнюють. Позиція США у рейтингу після приходу до влади президента Дональда Трампа продовжує падати другий рік поспіль. Цього року США у рейтингу опустились ще на дві позиції та посідають 45-те місце. У «Репортерах» нагадують, що Трамп у своїй риториці щодо журналістів вдавався до висловлювань, які свого часу вживав радянський диктатор Йосип Сталін. Так, глава Білого дому назвав журналістів «ворогами народу».

Також в організації, зокрема, наголошують на посиленні тиску на незалежні ЗМІ та державної пропаганди в Китаї та тиску на ЗМІ у Польщі. Також правозахисники нагадують про резонансні вбивства журналістів, які стались минулого року на Мальті та у Чехії, що також негативно вплинуло на

позиції цих країн у рейтингу. Найнебезпечнішою країною світу для роботи журналістів була визнана охоплена війною Сирія, де торік 13 журналістів були вбиті через свою професійну діяльність.

Як і роком раніше, першу сходинку у рейтингу посідає Норвегія, а останню – 180-ту – Північна Корея. До десятки країн, де ситуація зі свободою слова експертами організації оцінюється високо, увійшли також Швеція (2), Нідерланди (3), Фінляндія (4), Швейцарія (5), Ямайка (6), Бельгія (7), Нова Зеландія (8), Данія (9) і Коста-Рика (10). Німеччина у рейтингу посіла 15-те місце.

У цьогорічному рейтингу «Репортерів без кордонів» Україна посіла 101-е місце серед 180-ти країн світу. Порівняно із минулорічним рейтингом, Україна піднялась на одну позицію, набравши 31,16 бали. Минулого року стан свободи слова в країні був оцінений у 33,19 бали. Станом на 2010 р. Україна займала 131 місце.

Кожна країна у рейтингу отримує підсумковий бал за шкалою від 0 до 100, і чим вищим він є, тим гіршою, на думку організації, є ситуація зі свободою слова у світі. Показники організація розраховує на основі низки параметрів, зокрема різноманітності медіа та їхньої незалежності, умов роботи журналістів та самоцензури, правового захисту та інституційної прозорості.

У першому кварталі 2020 р. рейтинг дотримання журналістських стандартів в інтернет-ЗМІ очолили два сайти – Ліга.net та Укрінформ, у яких 96% матеріалів були написані без порушень журналістських стандартів. Серед друкованих видань лідером з дотримання журналістських стандартів стало видання «Сьогодні» – 78% матеріалів були написані без порушень.

Такими є результати дослідження ІМІ на предмет дотримання ключових професійних журналістських стандартів у 10 інтернет-виданнях та 5 друкованих виданнях, що проводиться за підтримки «Інтерньюз Нетворк».

Серед інтернет-ЗМІ найнижчі результати з дотримання професійних стандартів журналістики продемонстрував сайт «Страна.ua», у якому лише 56% матеріалів були написані без порушень професійних журналістських стандартів.

У друкованих виданнях найчастіше порушувався стандарт достовірності (в середньому у 27% матеріалів). Найменше порушень стандарту достовірності зафіксовано в газеті «Факты и комментарии».

Із діяльністю мережі Інтернет пов'язана поява нового виду цензури, коли окремі особи чи організації звертаються до фахівців електронних комунікацій з проханням, щоб саме вони регулювали потік інформації, у той час як більшість користувачів є прихильниками його саморегулювання чи спільного регулювання. Діяльність мережі щодо цінностей демократії до сих пір залишається дискусійною: з одного боку її вважають суто технологією поширення демократичних ідей, з іншого – продуктом громадської свідомості здатним самостійно впливати на формування думок користувачів і змінювати самі демократичні цінності. Проте однаковість дотримується щодо поваги свободи слова та свободи інформації, особливо в контексті «незалежної мови», «шкідливого змісту» [50].

Для захисту свободи онлайн-ових ЗМІ були розроблені спеціальні правила, прийняті у спільній Декларації представників ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації та неурядової організації «Репортери без кордонів» «Про забезпечення свободи ЗМІ в Інтернеті» (амстердамські принципи). Згідно пп. 2-3 цих принципів, фільтрація або рейтинг онлайн-контенту з боку урядів, а також вимога реєстрації веб-сайтів органами державної влади є неприйнятними, оскільки вони суперечать принципу вільного обміну інформацією. У п. 6 говориться, що «будь-який інтернет-контент підпадає під юрисдикцію країни походження («правило розміщення»), але не юрисдикцію країни, на території якої він завантажується» [50]. Інтернет-система повинна бути прозорою, проте держава не повинна її регулювати. Саме в такий спосіб можливо забезпечити функціонування віртуального простору під час виборів і референдумів від контролю влади за агітаційною кампанією та виборчим процесом.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Медіа-простір України в сучасних умовах: механізми протидії інформаційним впливам

В умовах коли військова та інформаційна агресія з боку Росії направлена проти України, вивчення питань медіа-впливу, як зсередини так і ззовні, на суспільну думку, настрої серед різних категорій громадян, етнічних громад, їх прояви та волевиявлення щодо політико-економічних перетворень у країні є важливим і актуальним.

Дослідження щодо ставлення населення до ЗМІ є одним з основних показників для вивчення, аналізу наповнення інформаційної складової, оцінки суспільних, електоратних настроїв, медіа-грамотності, а також подальшого вироблення державної інформаційної політики, шляхів протистояння інформаційній зброї, маніпулятивній інформації тощо.

Так, одна з провідних українських компаній на медіа-ринку ГО «Детектор медіа», слоган, якої «Watch dog українських ЗМІ», що в перекладі з англійської – контрольний таймер, або буквально «вартовий пес», у травні 2017 р. представила звіт [21] щодо спроможності уряду РФ впливати на процеси в інформаційному просторі таких країн, як Україна, Грузія, Угорщина та Чехія. Інформаційний вплив вимірювався у вигляді індексу, для визначення якого, з одного боку, враховувались можливості та ресурси, а з іншого – протидія з боку демократичних країн.

Найбільші можливості впливу виявились в Угорщині, індекс становив – 61, далі Грузія – 54, Україна – 49, найменший індекс у Чехії – 48.

За висновками експертів, в усіх країнах медіа-простір є сприятливим для інформаційних впливів і причини тому: олігархічна власність на ЗМІ; падіння довіри до медіа, які не активно виявляють маніпуляції та пропаганду, натомість

можуть поширювати фейки, міфи, мало приділяють уваги медіа-грамотності громадян тощо. Але водночас Україна є лідером у протидії кремлівській пропаганді (крім окупованих територій), у країні вже діє відповідне законодавство, а ряд інформаційно-аналітичних установ громадські організації беруть активну участь у дослідженні пропаганди та інформуванні громадян про її небезпеку.

Щоб вистояти в таких умовах кожній державі необхідна консолідація, довіра до влади, а з боку держави – широкомасштабна інформаційна політика швидкого реагування з застосуванням сучасних технологій.

Для вироблення ефективних механізмів протидії важливо проаналізувати потреби громадян, яку інформацію вони обирають, з яких джерел, критерії достовірності, який це має вплив на свідомість, емоційний прояв, як громадяни ставляться до медіа, до урядових інституцій тощо.

Так, наприкінці 2017 р. одна з провідних дослідницьких компаній в Україні – Київський міжнародний інститут соціології – провів опитування громадської думки щодо довіри до соціальних інституцій, а також ЗМІ [30].

Виявилось, що найбільшою довірою серед українців користуються церква, волонтери та Збройні сили України, а найменшою – уряд України, російські ЗМІ та Верховна Рада України (цим інституціям довіряє менше 10% українців), це нижче, ніж у попередні роки.

Щодо ЗМІ, то українським ЗМІ довіряють загалом 26,1% українців, не довіряють більше – 43,3%.

У регіональному розподілі довіра до українських ЗМІ виглядає так: найбільша на Заході країни – 39,3%, Центр – 24,9%, Південь – 21,9%, найменша довіра на Сході – 10%, при цьому на Сході не довіряють – 68,2%.

За результатами схожого дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ», яке проводила київська соціологічна компанія InMind у травні – червні 2019 р. на замовлення МГО Internews, з метою вивчення звичок українців, оцінки довіри до ЗМІ, рівня медіа-грамотності та обізнаності населення щодо впровадження реформ в Україні, показало, що

порівняно з попередніми роками довіра до медіа знизилась. Так, на запитання «Наскільки ви довіряєте новинам», щодо інтернет-ЗМІ 48% респондентів відповіли ствердно (52% – 2019 р., 47% – 2018 р.), щодо національних телеканалів – довіряють новинам 54% (58% – у 2019 р., 61% – 2018 р.), щодо регіональних телеканалів – новинам довіряють 46% , у 2019 р. – 52%, 2018 р. – 51% [52].

Як зазначив директор Internews в Україні В. Шарп, – українці критичніше ставляться до ЗМІ. 55% респондентів відповіли, що їм відомо про те, що в ЗМІ іноді з'являються замовні матеріали й прихована реклама. 64% із обізнаних вважають, що можуть розрізнити «оплачену новину» – це на 16% більше, ніж минулого року. Телебачення все ще лишається головним джерелом новин, проте за 2019 р. аудиторія споживання новин з телебачення знизилася на 5% (2018 р. – 77%, 2017 р. – 82%, 2016 р. – 85%).

Протягом січня – лютого 2018 р. Інститут масової інформації (ІМІ) проводив свої «Дослідження медіа ситуації в південних і східних областях України» [25]. У кожному регіоні експерти аналізували новини у трьох друкованих медіа, чотирьох популярних інтернет-виданнях та двох телеканалах, загалом було опрацьовано 2612 матеріалів друкованих ЗМІ, 4692 матеріали інтернет-ЗМІ, і 650 матеріалів ТВ.

За результатами моніторингу місцевих ЗМІ виявляється, що найпопулярнішою тематикою в кожній з восьми обстежуваних областей є кримінальні новини, нещасні випадки та аварії, процентне коливання від 13,7 до 26%, крім Запорізької області та Сєверодонецька. Там найвищий показник висвітлення подій стосується місцевої політики, відповідно 21 і 31% від загальної кількості матеріалів. Далі в списку економіка, бізнес-новини, категорія «інше», місцева політика, місцеві культурні події, спорт.

Серед списку виділяються одеські місцеві ЗМІ, щодо тематики своїх повідомлень. Як і в багатьох регіонах найбільше місцеві журналісти пишуть про кримінал, нещасні випадки (21%) та регіональні культурні події (16%). Лише 9% новин стосуються місцевої політики. Триває ігнорування теми

збройного протистояння на Сході. Цій темі присвячений лише 1% загальної кількості матеріалів.

Отже, простежується вплив і контроль з боку ЗМІ на тематику новин, що, у свою чергу, впливає на суспільну свідомість. Контроль виявляється у здатності медіа відстежувати наміри, плани, знання, погляди та думки людей, інститутів, суспільства, використовувати їх для планування змісту медіатворів і через систему, зокрема, новин цілеспрямовано впливати на людей. Цей факт сам по собі не є загрозливим до того часу, поки ЗМК не закладають в основу технології праці цю схему, щоб маніпулювати через подачу новин аудиторією [49].

Треба підкреслити, що одним з основних чинників інформаційних напрямлень є залежність від медіа-власників, їхнього відношення до політичних партій, бізнесу, реалізації власних інтересів тощо.

Розкриваючи могутність і впливовість власників, можна навести вислів щодо «всесвітнього міністра зв'язку», як його назвала Washington Post, найвідомішого зі всіх медіа-магнатів світу Р. Мердока: «Мердок один з найбільш політично впливових людей у світі. Він – регулювальник всієї інформації, та що виходить з компанії, так і та що поступає до неї» [20].

ГО «Детектор медіа» у липні – серпні 2018 р. провела опитування в дев'яти населених пунктах та в листопаді презентувала звіт за результатами дослідження інформаційного споживання мешканців Луганської та Донецької областей [32].

Основні результати дали змогу виявити масштабні проблеми:

- відсутній фізичний доступ до ЗМІ та рівень задоволення базових потреб;
- громадяни вкрай рідко обирають джерела інформації усвідомлено і раціонально;
- високий рівень недовіри до українських ЗМІ;
- втома від негативу, тому мешканці частково задовольняють потребу в позитиві за рахунок російських і сепаратистських каналів;

- звіти в українських медіа про бойові дії викривлені;
- сильне роздратування від ігнорування проблем громадян, не відображення їхньої реальності;
- деякі громадяни вважають, що зв'язки з Росією треба відновити;
- більшість респондентів, проте, не поділяють ані проросійської, ані проукраїнської позиції, але весь негатив звучить на адресу не Москви, а Києва, тож спостерігається сильний вплив кремлівських наративів;
- відчуття власної суб'єктності/об'єктності, люди часто не вважають себе господарями свого життя.

Як зазначила консультант проекту із соціальної психології та конфліктології, «люди, які почуваються об'єктами, не бачать можливості впливати на позитивні зміни. Вони не обирають медіа, а споживають те, що є» [32].

Тому таке інформаційне становище, недовіра жителів цього регіону створюють сприятливі умови для російської пропаганди з ціллю дискредитації України, як держави, її демократичних реформ, свобод, розхитування та залякування українців безперспективністю, як одним із способів маніпулятивної технології, що вміло застосовують медіа.

Цей вислів приписують Наполеону: «Трьох вороже налагоджених газет слід боятися більше, ніж тисячі багнетів» [37, с. 16]. Отже, це дуже велика, професійна, неймовірно ефективна робота російських медіа, а щоб до контенту була довіра застосовується відточена технологія. Російське телебачення «значно сильніше, ніж усі секретні служби, армія, Генштаб і будь-який апарат насильства в країні. По дії на народ, по дії на реальну поведінку мільйонів людей його функції і технології по впливу на людей недооцінені» [45].

У січні 2017 р. ГО «Інститут масової інформації» провів моніторинг інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей України. За результатами дослідження на сайтах так званих «ЛНР» та «ДНР» про самопроголошену владу пишуть – лише хороше, про українську владу – лише погане [24].

Так, матеріали про самопроголошену владу так званих «ЛНР» та «ДНР» на: 82% компліментарні; 18% нейтральні; критичних матеріалів немає взагалі.

Про українську владу: 87% негативного забарвлення; 13% нейтральні; позитивних матеріалів не було виявлено взагалі.

Інформації про діяльність російської влади присвячено в середньому 8% новин, причому у переважній кількості вона теж висвітлюється позитивно (91% новин), нейтральними виявилися 9% матеріалів, негативні або критичні матеріали зовсім відсутні.

Картина, яку змальовують місцеві ЗМІ про ситуацію в регіоні, є вкрай спотвореною, недостовірною, медіа напряму залежать від влади, а щодо мешканців, то їх права порушено в можливості усвідомленого вибору інформації, а якщо виникають проблеми, нав'язується твердження, що це складно і середній людині їх просто не зрозуміти. Застосовується маніпулятивний прийом «спеціаліст», у нашому випадку «влада», що «відбиває в людей бажання намагатися вникнути в суть проблеми без сторонньої допомоги, розібратися в ній і допомогти розібратися іншим. Людина просто відучується мислити самостійно» [44].

Російська інформаційно-маніпулятивна фабрика пильно відслідковує слабкі сторони в українській політиці і кожен раз змінює свої меседжі. Якщо на початку російської військової агресії проти України всі інформаційні операції були направлені на популяризацію «русского мира» та заперечення української держави, її історії та майбутнього, потік брутальних визначень, то нині тактика впливу розрахована на розум українців, намагання розхитати ситуацію зсередини, роз'єднати суспільство, посіяти сумнів, апелюючи до критичних висловів українських політиків, журналістів, псевдо українських патріотів.

В усіх наведених прикладах застосовується оперативна, або ситуаційна маніпуляція, коли маніпулятор змушує сприймати будь-яку інформацію так, як йому вигідно, базуючись на стереотипах, потребах, звичках людей і має ознаки підступної тактики з акцентом, панічних настроїв.

Аналізуючи світовий розвиток преси, підсумуємо, що «новину необхідно не лише повідомляти, але також збирати і навіть, більше того, створювати». «Таким чином, «роблення новин», як і «роблення товару», припускає світ дій і фікцій» [37, с. 240]. Кожен день «армії тролів» через соцмережі поширюють фейкову інформацію.

The Guardian провела дослідження та проаналізувала матеріали 14 британських ЗМІ, у тому числі The Telegraph, Daily Mail і BBC, а також продивилася інтернет-статті трьох американських ЗМІ – BuzzFeed, The Huffington Post і Breitbart. Журналісти виявили, що 29 акаунтів російських інтернет-ботів цитувалися більш ніж у 80 різних новинних матеріалах.

Використання інформації глобального інформаційного простору не завжди сприяє національним інтересам, нещодавно американські науковці довели, що Росія використовувала цілу армію «ботів» і «тролів» у Twitter, щоб вплинути на результат президентських виборів в США, референдуму щодо виходу Британії з ЄС.

Як заявили представники Twitter, ведення всіх цих пропагандистських акаунтів здійснювалося з офісів «Агентства інтернет-досліджень» у Санкт-Петербурзі, яке, за деякими твердженнями, служить штаб-квартирою для російської армії тролів.

Інформацію щодо російського втручання підтверджують і найавторитетніші дослідники інформаційної безпеки, які спеціалізуються на вивченні практик гібридної війни та дезінформації, «у Росії справді існує ціла структура, яка пов'язує уряд, спеслужби та армію. Вони здійснюють не захисні, а наступальні операції. Атакують західні кіберсистеми, електронні пошти та розповсюджують фейки за допомогою підконтрольних медіа і пропаганди».

Сьогодні автори продукування нової інформації часто орієнтуються у своїй роботі лише на легкодоступні масиви електронної інформації, не завжди достовірної, тому в сучасних умовах на бібліотеки покладається істотна роль у створенні достовірної, суспільно значущої інформації, залучення перевірених джерел для відображення реальної ситуації, що надає можливість зробити

аналіз та аналітичні висновки подій. Водночас інформаційний потенціал українських національних бібліотек на сьогодні все ще не достатньо враховується та підтримується державою.

Відставання бібліотек від розвитку загального інформаційного процесу призводить до втрати апробованих віками традицій інформаційного виробництва, в яких нова інформація співвідносилась із вже перевіреним суспільним досвідом, знанням [23].

Демократичне суспільство змушене балансувати між двома (як мінімум) крайнощами: з одного боку, без свободи слова не має демократії, з іншого – існує небезпека використання свободи слова для маніпулювання масовою свідомістю.

Щоб встояти перед дезінформацією та маніпуляціями, яку вміло застосовують ЗМІ та розповсюджується за допомогою соцмереж, інших комунікаційних каналів, необхідно правильно фільтрувати інформацію, критично мислити, аналізувати, звертати увагу на джерела інформації, на власників медіа, «бо по мірі збільшення усвідомлення маніпуляція зменшується» [56].

Отже, аналіз факторів інформаційних впливів та протидії інформаційній зброї дозволяє зазначити що:

– інформація буває позитивною і негативною. Позитивна (конструктивна) інформація прагне довести до особистості (людини) певні переконання у доступній формі. Вона повинна сприяти соціальній гармонії, злагоді, виховання людей у відповідності до загальноприйнятих цінностей. Позитивна інформація виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється в інтересах тих, кому адресована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб. Позитивна інформація не переслідує маніпулятивних цілей;

– метою негативної пропаганди інформаційних впливів є розпалювання соціальної ворожнечі, ескалація соціальних конфліктів, загострення суперечок у суспільстві. Це дозволяє роз'єднати людей, зробити їх слухняними волі нападника;

– проблеми інформаційної війни (впливів) з боку Росії проти України – питання надзвичайно гостре. На нашу думку, для того, щоб протидіяти російській інформаційній ескалації в Україні слід: перешкоджати маніпулятивним технологіям супротивника, які застосовують для впливу на суспільну свідомість та вдосконалювати методи протидії інформаційним впливам.

3.2. Напрями вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість

Національна інформаційна безпека є умовно автономною сферою державного управління і, одночасно – складовою системи державної інформаційної політики, тому її вироблення має здійснюватись на державному рівні. Інформаційний простір України перебуває в процесі становлення і розвивається досить нерівномірно. Окремі його сектори, а саме – друковані ЗМІ, книговидання, бібліотечний, архівний та кінематографічний комплекси не відповідають стандартам розвинених країн, зазнають подальшого скорочення і навіть руйнування. В той час як Інтернет, мобільний зв'язок, хоч і не досягли рівня передових держав, однак виявляють стійку тенденцію до зростання.

В Україні створено низку центральних органів державної виконавчої влади, які покликані здійснювати державну інформаційну політику. Це Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Певну роль у формуванні і здійсненні державної інформаційної політики відіграють консультативно-дорадчі органи – Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Важливу роль також відіграють Комітет Верховної ради України з питань

свободи слова та Головне управління інформаційної політики Адміністрації президента України [46].

Президент України є главою держави і виступає від її імені, а також на основі та Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Видано декілька десятків указів з питань інформатизації, комп'ютеризації, інформаційної безпеки, розвитку Інтернет.

Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом, який прийняв декілька законів, цілком спрямованих на регулювання правовідносин у сфері впровадження та використання ІКТ, та декілька десятків законів, які частково стосуються цих питань. В структурі ВРУ працює низка профільних комітетів. Це, зокрема, комітет з питань науки та освіти є профільним з питань інформатизації. Всі законопроекти з цих питань повинні обов'язково мати висновок цього комітету. Комітет з питань свободи слова є профільним з питань регулювання у сфері інформаційних відносин. Комітет з питань безпеки і оборони приймає участь в розгляді питань інформаційної безпеки. Комітет з питань будівництва, транспорту та зв'язку опікується питаннями телекомунікацій. При ВРУ також функціонує Консультативна рада з питань інформатизації, яка має виключно дорадчі функції.

Кабінет міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, прийняв декілька десятків постанов та розпоряджень з питань інформатизації, інформаційних відносин, інформаційної безпеки, телекомунікацій тощо. В апараті КМУ функціонує Управління комп'ютерних технологій, яке опікується питаннями інформатизації, деякими питаннями інформаційної безпеки, виконуючи експертні функції [46].

Департамент зв'язку та інформатизації Міністерства транспорту та зв'язку України (колишній Державний комітет зв'язку та інформатизації України) є центральним органом виконавчої влади, котрий підпорядкований Кабінету Міністрів України і виконує функції Адміністрації зв'язку України.

Науково-технічна рада при Національній програмі інформатизації є колегіальним дорадчим органом при Генеральному державному замовнику, що створюється відповідно до п. 11 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про формування та виконання Національної програми інформатизації» для розгляду питань щодо формування та виконання Національної програми інформатизації [11].

Міністерства та відомства – державні замовники з проектів інформатизації повинні діяти в рамках законодавства про НПП (Національна програма інформатизації), але ця вимога в багатьох випадках не виконується.

Міністерство освіти та науки України – опікується питаннями наукових досліджень у сфері інформаційних технологій, шкільної комп'ютеризації, локалізації програмних продуктів, захисту інтелектуальної власності.

Національна Академія наук України – виконує фундаментальні та прикладні наукові дослідження у сфері інформаційних технологій, має у своєму складі декілька інститутів з цих питань.

Окремі міністерства та відомства – організовують виконання комплексних робіт з окремих напрямків інформатизації: дистанційне навчання, телемедицина, електронна комерція, електронне урядування.

Обласні державні адміністрації – відповідають за формування та виконання регіональних програм інформатизації [46].

Щодо завдань Державного комітету телебачення і радіомовлення України (центрального органу виконавчої влади, діяльність якого координується Кабінетом міністрів України), які безпосередньо пов'язані з галуззю національної безпеки, це – здійснення управління в інформаційній та видавничій сферах, розробка проектів розширення доступу до національних інформаційних ресурсів і вживання заходів для впровадження новітніх інформаційних технологій, підготовка пропозицій про вдосконалення системи управління інформаційною сферою, розробка заходів щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує національним інтересам держави.

Отже, функції державного управління інформаційною сферою розпорошені між різними державними органами, відсутні достатньо ефективні правові механізми координації цієї діяльності. Жодна політична партія не передбачає у своїх програмах комплексного вирішення проблем державної політики в інформаційній сфері. Недостатній вплив на вирішення цих проблем і профільного комітету ВРУ, який державну інформаційну політику розглядає в основному через свободу слова.

Невизначеність національних інтересів у інформаційній сфері є наслідком нашого незбалансованого розвитку в інформаційній сфері. Від початку Україна пережила різкий крен в бік комп'ютеризації, коли одночасно в державі була нестача коштів для поповнення літературою бібліотек. Як зазначають дослідники, – наразі ще кожна бібліотека і оселя не мають комп'ютера, а вже здається і витрачається частотний ресурс [17].

Відтак, перед країною стоїть необхідність удосконалення процесу державного управління, організації, взаємодії та координації діяльності органів державної влади, зумовлена гуманітарними змінами, що відбуваються сьогодні в суспільстві та процесами інформатизації, бурхливим розвитком сфери соціальних відносин – сфери електронних інформаційних відносин, що створюються на основі електронно-обчислюваної техніки та технологій. Великі надії покладаються на впровадження в державне управління досягнень науково-технічного прогресу саме в цій сфері.

Однією з паролем, що стримує його інтеграцію в світове інформаційне суспільство, є недостатній рівень розвитку національної інформаційної інфраструктури. Зокрема йдеться про неналежний розвиток системи зберігання, захисту, відбору, обробки, видачі та подання інформації, що циркулює в органах державної влади, завданням якої є забезпечення достатньої кількості достовірних даних у потрібний час для прийняття управлінських рішень. Процес управління вимагає ефективного обміну інформацією (комунікації) між суб'єктами управлінського процесу для досягнення спільних цілей, оскільки

якісний обмін інформацією є невід'ємною частиною всіх основних видів управлінської діяльності.

В досить узагальненому вигляді розв'язання завдань щодо гарантування національної інформаційної безпеки України є функцією всіх державних і громадських організацій. До спеціальних функцій окремих структурних елементів в системі інформаційної безпеки можна віднести програмно-теоретичну, планово-аналітичну та організаційно-управлінську.

У контексті державної інформаційної політики щодо захисту та охорони національних інформаційних ресурсів України обов'язком держави є створення системи організаційного забезпечення функціонування та вдосконалення державного управління цією системою. Для з'ясування змісту відносин між суб'єктами загальної підтримки національної інформаційної безпеки необхідно розглянути структурно-функціональний аспект їх діяльності. Через усвідомлення необхідності оптимізації взаємовідносин між органами державної влади, можна прийти до думок про звільнення окремих структур управління від виконання не властивих їм функцій. Це зумовлено необхідністю проведення організаційних змін у структурі функцій окремих органів управління.

Аналіз організаційної структури управління інформаційною сферою, у тому числі сферою інформаційної національної безпеки, функцій, що їх виконують органи державної влади та інші суб'єкти національної інформаційної безпеки щодо формування, поширення, використання та захисту інформаційних ресурсів є підставою для формулювання певних висновків.

Хоча наразі в Україні і створено певну систему державних органів з питань упровадження державної інформаційної політики та організації національної інформаційної безпеки, органи державної влади, що входять до цієї системи, фактично не об'єднані єдиною метою та спільними завданнями.

Без визначення єдиних цілей та скоординованих взаємовідносин буде проблематичним створення логічно завершеного і дієвого механізму державного управління цією сферою.

Про налагодження плідних взаємовідносин між важливими структурами, що задіяні в системі національної інформаційної безпеки, згадується майже на всіх парламентських слуханнях Верховної Ради України, присвячених розгляду зазначеної проблематики. Наприклад, можна послатись на парламентські слухання «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стан інформаційної безпеки в Україні» [55]. Відбуваються також тематичні дискусії серед науковців на семінарах, наукових конференціях. Практики, політики, керівники всіх гілок державної влади на всіх зібраннях, в офіційних доповідях і виступах закликають до пошуку ефективних організаційно-управлінських структур системи національної інформаційної безпеки та нагадують про необхідність налагодження взаємовідносин між різними органами влади [55, с. 73].

Однак нагадування про налагодження тісних зв'язків та доцільність взаємодії у сфері національної інформаційної безпеки ще не означає вирішення проблеми. Вкрай необхідне та важливе проведення наукових досліджень та розроблення теоретичних засад щодо зазначеної проблеми як для вдосконалення державного управління в галузі національної безпеки, так і для управлінської науки.

В такій ситуації є сенс говорити про необхідність цільового довгострокового моніторингу, поглиблених довгострокових наукових досліджень на умовах державного замовлення і фінансування. Для розробки фундаментальних і програмно-цільових теоретичних засад зазначеної проблематики вкрай необхідною і важливою умовою є формування усталених науково-дослідних організацій, структур які б виконували теоретичну функцію, здійснювали формування бази даних теорії і практики у зазначеній сфері суспільних відносин.

З одного боку, відповідні структури в нашій країні в загальних рисах сформовано. Серед них називають Інститут законодавства Верховної ради України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони, низка науково-дослідних структур у складі

Національної академії наук України, Науково-дослідний центр правової інформатики та деяких інститутах Академії правових наук України [55, с. 73]. Тобто про наявність науково-дослідної бази теоретичної підтримки прийняття важливих рішень у сфері національної інформаційної безпеки вже можна говорити як про факт, що стався. Відповідно, можна сподіватись що заходи з реалізації політичних ідей перших керівників органів державного управління мають відповідне теоретичне обґрунтування, супроводжуються моніторинговими діями. Втім, самі ж фахівці вважають, вказані інституції змогли б працювати краще, якщо б мотивація їх робітників була більш високою [55, с. 74].

У період інформатизації в органах державної влади, що мають підтримувати національну інформаційну безпеку, поряд із завданням підтримки традиційних за змістом проблем національної безпеки як такої, з'являються нові, раніше не притаманні. Це – організація системи національної інформаційної безпеки у сфері використання електронних телекомунікаційних систем, зокрема діяльності, спрямованої на протидію комп'ютерній злочинності. Така діяльність, з одного боку, є необхідною складовою традиційного процесу національної інформаційної безпеки, а з другого – одним з нових напрямів правоохоронної діяльності яку мають здійснювати відповідні державні органи в межах їх функціональної компетенції. Цю діяльність можна також віднести до внутрішньої, властивої не тільки системі правоохоронних органів. Водночас вона має загально соціальний характер, оскільки впливає на управління інформатизацією суспільства загалом.

Поява таких специфічних функцій, раніше не властивих державним органам, спричиняє цілу низку проблем комплексного характеру, можуть бути розв'язані шляхом кардинального реформування, а отже, і удосконалення діяльності органів державного управління. Йдеться про прогнозовану на тривалий час функцію, що потребує постійної структури для її реалізації.

Це має бути реалізація конкретних заходів із створенні в системі Служби безпеки України (стосовно зовнішньодержавних функцій національної безпеки)

та Міністерства внутрішніх справ (стосовно внутрішньодержавних функцій громадської безпеки) організаційних структур, здатних організувати взаємодію або координувати діяльність існуючих правоохоронних та інших органів державної влади, діяльність яких пов'язана з інформатизацією відомств і протидією негативним явищам (загрозам) в цій сфері.

Вирішити цю проблему можна визначивши функцію формуванням організаційної структури з чітким розподілом та регламентацією повноважень щодо реалізації нового напрямку діяльності в системі національної інформаційної безпеки. Існує думка, що потрібно створити спеціальний підрозділ у структурі Ради національної безпеки і оборони України [55, с. 74]. Фактично йдеться про політичну інформованість і професійну компетентність згаданого органу. Тобто саме РНБО має виступити органом державної влади, що розробляє та впроваджує основні напрями адміністративної діяльності, пов'язаної з процесами інформатизації, у тому числі і в сфері національної інформаційної безпеки, зокрема, з питань профілактики, протидії, боротьби з правопорушеннями з використанням комп'ютерних технологій.

Важливим чинником ефективного функціонування системи національної інформаційної безпеки в умовах інформатизації, протидії правопорушенням є формування такої її підсистеми, як кадрове забезпечення. Співробітники підрозділів з питань боротьби з комп'ютерними правопорушеннями повинні мати відповідну фахову підготовку: технічну, юридичну та спеціальну оперативно-розшукову. Фахівці такого рівня користуються великим попитом у комерційних структурах, що і породжує плінність кадрів.

Поліпшенню окресленої ситуації сприятиме прозорих чітких правил діяльності органів державної влади щодо надання правдивої інформації для громадськості про роботу і створення окремих структур, які мають на меті забезпечення відповідними інформаційними, консультативними послугами.

Введення персональної відповідальності за вірогідність і повноту інформації, що розміщується, наприклад, на веб-сторінках органів державної влади в мережі Інтернет про їх діяльність (зокрема, статистичні данні),

соціально значущі проблеми, що виникають у суспільному житті, можна розглядати як резерв підвищення ефективності державного управління.

На сучасному етапі стратегічний характер та міжгалузева природа державної інформаційної політики обумовлюють необхідність формування відповідного механізму державного управління. Діяльність органів виконавчої влади щодо розбудови інформаційного суспільства має ґрунтуватися на принципах функціонального управління, забезпечення участі громадськості та бізнес-структур у процесі ухвалення та реалізації рішень, раціонального поєднання централізації та децентралізації.

Для забезпечення реалізації ефективної та цілеспрямованої державної інформаційної політики, зокрема виконання Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства, доцільно було б у перспективі сконцентрувати повноваження та ресурси державного управління інформаційною сферою в межах єдиного спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

У державній інформаційній політиці України залишається чимало невирішених питань, зокрема:

- неузгодженість окремих норм законодавства, що регулює інформаційну сферу;
- недієвість системи державного регулювання медіа-простору та відсутність єдиного бачення напрямів його подальшого розвитку;
- недостатня інформаційна присутність України в глобальному медіа-просторі;
- підвищена інформаційна залежність від іноземних держав і медіа-структур тощо.

Серйозну увагу необхідно приділяти формуванню демократично орієнтованої масової свідомості, становленню галузі інформаційних послуг, законодавчому регулюванню суспільних відносин, у тому числі пов'язаних з отриманням, поширенням і використанням інформації. Державна інформаційна політика має стимулювати зростання виробництва засобів інформатизації,

телекомунікації, інформаційних продуктів та послуг і водночас платоспроможний попит на них.

У сучасних умовах, коли негативні іноземні інформаційно-психологічні впливи намагаються завдати відчутної шкоди національним інтересам України в економічній, зовнішньополітичній, військовій, внутрішньополітичній та інших сферах, визначення та узагальнення пріоритетів державної політики у сфері засобів масової комунікації України є реальним механізмом формування та впровадження цілісної державної інформаційної політики, просування національних інтересів у вітчизняному та світовому медіа-просторах. Визначальними серед таких пріоритетів є:

- розробка та впровадження сучасних адекватних методів і засобів захисту національного інформаційного простору від негативних іноземних інформаційних впливів;
- створення якісного національного інформаційного продукту з метою витіснення іноземного інформаційного продукту, який створює передумови для виникнення загроз національній інформаційній безпеці нашої держави; наповнення світового інформаційного простору позитивною інформацією про Україну;
- запровадження суспільного мовлення для задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, сприяння формуванню громадянського суспільства;
- створення якісно нової за статусом, повноваженнями та політичною вагою державної установи з правом розробляти заходи щодо впровадження державної інформаційної політики та координувати процес їх реалізації;
- перегляд засад формування, упровадження та модернізація системи забезпечення інформаційної безпеки держави.

ВИСНОВКИ

1. Проведений теоретико-методологічний аналіз дав змогу сформулювати головну мету реалізації сучасної моделі державної інформаційної політики: створення політико-правових, економічних, організаційних та матеріально-технічних умов для формування державної політики у сфері засобів масової комунікації; підвищення ефективності використання всіх видів інформаційних ресурсів та управління елементами інформаційно-комунікаційної інфраструктури, державної підтримки виробництва й поширення вітчизняного інформаційного продукту; забезпечення розвитку та захисту вітчизняної інформаційної сфери виходячи з пріоритету прав і свобод людини і громадянина, її запитів та інтересів.

Обґрунтовано, що сукупність інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів, суб'єктів, які здійснюють збирання, формування, використання і поширення інформації, системи регулювання суспільних відносин у процесі інформаційної взаємодії становлять національний інформаційний простір. Інформаційні відносини між суб'єктами, які здійснюють збирання, формування, аналіз, поширення та використання інформаційних ресурсів на користь особистості, суспільства й держави, є об'єктом державної політики у сфері засобів масової комунікації. Тенденції та закономірності розвитку інформаційного простору, суспільних інформаційних відносин і процесів, методи аналізу і прогнозу їх розвитку, виявлення ефекту впливу системи ЗМІ на масову свідомість, а отже, на стабільність суспільства й держави, визначають предмет і завдання державної політики у сфері засобів масової комунікації.

2. Виявлено основні фактори впливу на формування та реалізацію державної політики у сфері засобів масової комунікації в Україні, зокрема:

- монополізацію вітчизняного інформаційного ринку та втрату державного впливу на засоби масової комунікації;
- формування медіа-груп у галузі друкованих засобів масової

комунікації України, консолідацію й укрупнення видавничих компаній;

- відсутність системності, скоординованості та послідовності дій органів влади;
- відсутність концептуальних документів, що визначають розвиток інформаційної сфери;
- динамічне зростання вітчизняної інтернет-аудиторії та інтеграцію країни в глобальний веб-простір;
- розвиток глобального інформаційного суспільства.

Узагальнено основні напрями реалізації державної інформаційної політики, а саме:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- сприяння задоволенню інформаційних потреб українців;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових, наукових основ інформаційної діяльності;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення національних систем і мереж інформації;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації та гарантування інформаційного суверенітету України.

3. У нинішніх кризових умовах глибоко продумана управлінська політика в інформаційній сфері – це сучасний ефективний засіб просування національних інтересів на світові ринки, інструмент впливу на складні геополітичні процеси, утвердження України серед інших держав; всередині країни – це чинник захищеного сталого розвитку соціуму, його емоційно-психологічної діяльності.

Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.

Аналіз сучасного стану інформаційної безпеки як невід'ємної складової державної інформаційної політики та національної безпеки України свідчить про необхідність подальшого визначення пріоритетних напрямів розвитку й удосконалення державної політики захисту інформаційного суверенітету та протидії негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість.

4. Проведено порівняльний аналіз взаємодії держави і засобів масової інформації різних країн ЄС. Установлено, що в країнах розвинених демократій система взаємодії держави і засобів масової комунікації базується на таких принципах:

- максимальному невтручанні органів влади в діяльність засобів масової комунікації;

- колегіальності органів, що здійснюють регулювання, із залученням якомога більшої кількості учасників, які представляють різні соціальні групи й прошарки суспільства;

- регулювання здійснюється невідконтрольними владі інституціями та положеннями етичних кодексів і редакційних статутів.

Ці базові принципи визначають інформаційну політику розвинених демократичних країн, згідно з якою засоби масової комунікації є не інститутом держави, а інститутом суспільства, покликаним виконувати притаманні йому функції.

Узагальнено міжнародні стандарти законодавчого регулювання інформаційної сфери життєдіяльності суспільства, а саме:

- проведення відкритої інформаційної політики в публічному секторі, що включає також доступ до інформації з метою сприяння розумінню кожною людиною політичних, соціальних, економічних та культурних проблем і заохочення вільного обговорення цих проблем;

- існування широкого кола незалежних, автономних засобів масової комунікації, що дасть можливість відображати різноманітність ідей та думок;

- створення відповідних можливостей для передавання й поширення

інформації та ідей, розумного доступу до них на національному й міжнародному рівнях;

– сприяння міжнародному співробітництву та надання допомоги через державні й приватні канали з метою заохочення вільного обігу інформації та поліпшення інфраструктури і можливостей зв'язку.

Встановлено, що на сьогодні найактуальнішими проблемами відносин органів публічного управління та ЗМІ є:

– недосконалість нормативно-правового забезпечення і недостатній рівень правового регулювання взаємодії органів публічної влади зі ЗМІ;

– надмірне використання органами публічної влади маніпуляційних технологій у процесі інформування населення через ЗМІ;

– недостатня об'єктивність ЗМІ у висвітленні діяльності органів публічної влади;

– відсутність можливості на більшості офіційних сайтів органів публічної влади зворотного зв'язку для членів громади (відсутні електронні зразки документів, форма подання електронних запитань, можливість поставити питання в on-line режимі тощо).

Доведено, що в демократичному суспільстві є цілком природним прагнення влади впливати на засоби масової інформації з метою використання їхніх можливостей для вирішення тих завдань, які вона перед собою ставить. Держава може і повинна бути важливим чинником регулювання діяльності засобів масової інформації і свободи слова. Але відсутність чіткої межі в цій сфері може призвести або до посилення елементів тоталітарності, коли домінує контроль влади над засобами масової інформації, або до псевдодемократії, коли всюдозволеність позбавляє газетно-журнальні публікації та телерадіопрограми конструктивізму і ефективності.

5. Обґрунтовано, що вдосконалення державної інформаційної політики в процесі її розробки та реалізації вимагає враховувати національно-культурну самобутність національного інформаційного простору. Без збереження національно-культурної ідентичності стають проблематичними цілісність і

незалежність національної держави, що яскраво підтвердили події в Криму та на сході України. Водночас без урахування космополітичних тенденцій глобальної культури і, та повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Інформаційного суспільства виникає загроза ізоляції національного інформаційного простору та його витіснення на периферію соціально-політичного й економічного життя сучасного світу.

Тому Україна, з одного боку, має бути відкритою для світових інформаційних потоків, а з другого – державна підтримка та захист вітчизняних засобів масової комунікації та національного інформаційного простору шляхом преференцій та регулювання уможливорює його участь у глобальних інформаційних потоках. Зміни в комунікаційних технологіях як розширюють, так і руйнують можливості держави впливати на ідеї національної ідентичності. Отже, одне з найважливіших завдань державної інформаційної політики полягає у визначенні та вжитті заходів з метою пом'якшення глобалізаційного впливу на суспільну свідомість, а головне – збереження, посилення і збагачення національної ідентичності.

6. Визначено, що державна інформаційна політика в сучасних умовах зобов'язана забезпечити:

- збереження національних інтересів;
- вжиття своєчасних заходів для захисту уразливих груп населення від потенційно шкідливого контенту, не перешкоджаючи реалізації права на свободу вираження.

З огляду на динамічний розвиток інформаційних технологій та появу нових медіа надзвичайно актуальним як для учасників медіа-ринку, так і держави є нормативно-правове регулювання нових конвергентних засобів масової інформації.

Запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки, інформаційного суверенітету та протидії сучасним негативним інформаційним впливам на індивідуальну і суспільну свідомість:

- забезпечення проведення єдиної інформаційної політики та формування єдиного інформаційного простору на території держави;
- створення єдиного державного органу для контролю та державного регулювання сфери інформаційної безпеки;
- забезпечення контролю за об'єктивним і своєчасним висвітленням подій, що відбуваються в нашій державі, усіма установами й організаціями, що належать до сфери управління Державного комітету телебачення і радіомовлення України;
- проведення оцінки вразливості об'єктів можливих терористичних посягань щодо кіберзагроз.

У сучасних умовах антиукраїнської інформаційної агресії існує нагальна необхідність у формуванні й активному функціонуванні єдиного національного регулятора в інформаційній сфері держави, діяльність якого була б спрямована на вироблення української національної інформаційної політики, інтелектуально кваліфіковане відбиття маніпуляційно-пропагандистських атак, формування у громадян України національно-патріотичних переконань, створення українського національного інформаційного простору – основи національної безпеки суспільства і держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Конституція України 28 черв. 1996 р. : зі змінами згідно закону України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. – Режим доступу : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про державну таємницю : закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : закон України від 16 лист. 1992 р. № 2782-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
4. Про інформаційні агентства : закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Про інформацію : закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
6. Про національну безпеку України : закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
7. Про Національну систему конфіденційного зв'язку : закон України від 10 січ. 2002 р. № 2919-III. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2919-14>.
8. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12 трав. 2015 р. № 389. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
9. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : указ Президента України від 15 трав. 2017 р. № 133/2017. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>.
10. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2015 р. № 2. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.

11. Про затвердження положення про формування та виконання Національної програми інформатизації : постанова Кабінету Міністрів України від 31 сер. 1998 р. №1352. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1352-98-%D0%BF#Text>.

12. Антонюк В. Особливості реалізації державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України в сучасних умовах / В. Антонюк // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матеріалів наук.-практ. конф., 20 березня 2014 р., Київ : у 2 ч. – Київ : Наук. видавн. центр НАСБУ, 2014. – Ч. 1. – С. 35 – 40.

13. Бердинских Х. Заборона російських соціальних мереж – це безпека країни чи обмеження демократичних свобод. – Режим доступу : https://24tv.ua/zaborona_rosiyskih_sotsialnih_merezh__tse_bezpeka_krayini_chi_obmezheniya_demokrati_chnih_svobod_n819269.

14. Беляков К. Організаційно-правові проблеми формування державної інформаційної політики України / К. Беляков // Право України. – 2014. – № 10. – С. 16 – 19.

15. Богдан Ч. Глухий кут інформаційної політики. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/2009-03-02/44127>.

16. Бондар Ю. Інформаційні війни на Стародавньому Сході / Ю. Бондар // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 10. – С. 38 – 45.

17. Братель О. Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки / О. Братель // Право України. – 2006. – № 5. – С. 36 – 41.

18. В Україні набув чинності указ про блокування ВКонтакте і Однокласников. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/1926399-v-ukrajini-nabuv-chinnosti-ukaz-pro-blokuvannya-vkontakte-i-odnoklassnikov.html>.

19. Власенко В. Генсек Ради Європи: Блокування соціальних мереж не відповідає принципу свободи ЗМІ. – Режим доступу : <http://p.dw.com/p/2d5iH>.

20. Гнатюк С. Актуальні проблеми державної інформаційної політики в Україні : Аналітична записка / С. Гнатюк. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/april08/3.htm>.

21. ГО «Детектор медіа» презентувала Індекс інформаційного впливу Кремля // Media Sapiens. – 2018. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/go_detektor_media_prezentovala_informatsiynogo_vplivu_kremlya/.

22. Гордієнко Г. Вхідження України у всесвітню систему інформації / Г. Гордієнко // Нова політика. – 2009. – №5. – С. 64 – 67.

23. Горовий В. Бібліотека в інформаційному суспільстві / В. Горовий // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – 2018. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3025:biblioteka-v-informatsijnomu-suspilstvi&catid=81&Itemid=415.

24. Дослідження ІМІ: На сайтах т. зв. «ЛНР» та «ДНР» про самопроголошену владу – лише хороше, про українську владу – лише погане // Інститут масової інформації. – 2019. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/doslidjennya-imi-na-saytah-tzv-lnr-ta-dnr-pro-samoprogoloshenu-vladu-lishe-horoshe-pro-ukrajinsku-vladu-lishe-pogane/>.

25. Дослідження медіа-ситуації в південних і східних областях України 2018 // Інститут масової інформації. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/monitorings/doslidzhennya-media-sytuatsiji-v-pivdennyh-i-shidnyh-oblastyah-ukrajiny/>.

26. Дуцик Д. Інформаційний вакуум: як українські телеканали висвітлюють події на Донбасі та в Криму. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/informaciynuu-vakuum-yak-ukrajinski-telekanalyvysvitlyuyut-podiyi-na-donbasi-ta-v-krymu>.

27. Е-будущее и информационное право / В. М. Брижко, В.С. Цимбалюк, А. А. Орехов, О. Н. Гальченко / под ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеца. – К.: Интеграл, 2002. – 264 с.

28. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.

29. Європейська Конвенція про транскордонне телебачення. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444.

30. За рік знизилась довіра українців до телеканалів та інтернет-ЗМІ – дослідження Internews // Київський міжнародний інститут соціології. – 2020. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/za_rik_znizilas_dovira_ukraintsiv_do_telekanaliv_ta_internetzmi_doslidzhennya_internews.

31. Ільченко Н. М. Деякі аспекти формування механізму реалізації державної політики України в галузі засобів масової інформації / Н. М. Ільченко // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/16.pdf>.

32. Інформаційне споживання, потреби та погляди мешканців сходу України. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/monitoring_mediaspozhyvannya_v_luganskiy_i_donetskiy_oblastyakh_teritorii_pidk_ontrolni_uryadu_ukraini/.

33. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – Режим доступу : books.google.com.ua/books?id=DwAAQBAJ&pg=PT501&lpg=PT501.

34. Красноступ Г. М. Порядок створення (заснування) та організації діяльності окремих засобів масової інформації в Україні / Г. М. Красноступ. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/29545>.

35. Кудрявцева С. П. Міжнародна інформація : навч. посіб. / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – С. 244.

36. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі : навч. посіб. / О. В. Курбан. – К. : ВІКНУ, 2016. – 286 с.

37. Макаренко Е. Інформаційно-психологічний захист як складовий чинник інформаційної безпеки / Е. Макаренко // Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя. – К.-Чернівці, 2001. – 211 с.

38. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – Минск. : Кучково поле, 2011. – 464 с.

39. Мельник Л. Г. Информационная экономика. / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД Университетская книга, 2011. – 288 с.

40. Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / М. Май; пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник. – К. : Акад. Укр. преси, Центр Вільної Преси, 2011. – 286 с.

41. Мьоллер К. Регулювання IPTV: європейський досвід та можливості його застосування в Україні : матер. семінару Нац. ради України з питань телебачення і радіомовлення / К. Мьоллер. – 2011. – С. 2.

42. Остапов С. Е. Технології захисту інформації : навч. посіб. / С. Е. Остапов. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 476 с.

43. Петкова О. В. Информация и генезис ее влияния на современное общество / О. В. Петкова // Грани. – 2006. – № 1 – 2. – С. 133 – 137.

44. Політична психологія : навч. посіб. / за ред. С. Матвеева. – Режим доступу : <http://lecture.in.ua/navchalenij-posibnik-za-redakciyeyu-doktora-ekonomichnih-nauk.html?page=5>.

45. Почепцов Г. Логика пропаганды, или Новости без грима / Г. Почепцов. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/logika_propagandy_ili_novosti_bez_grima/.

46. Почепцов Г. Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К. : Знання, 2006. – 663 с.

47. Радзієвський І. На шляху до інформаційного суспільства: державна інформаційна політика в умовах глобалізації / І. Радзієвський // Вісн. державної служби. – 2004. – № 2. – С. 32 – 36.
48. Ржевська Н. Ф. Розвідка відкритих джерел. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19232/1/53-Rzhevaska-257-261.pdf>.
49. Різун В. Теорія масової комунікації / В. Різун. – Київ : Просвіта, 2008. – 260 с.
50. Свобода слова в Інтернеті // Media Insight Central Asia (MICA). – 2010. – № 2. – С. 22. – Режим доступу : <http://www.cimera.org/en/publications/>.
51. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції / С. П. Була, О. І. Свідерська // Політикус : наук. журнал. – 2020. – № 4. – С. 21 – 25.
52. Соціологи розповіли про ставлення українців до ЗМІ // Слово і діло – 2018. – Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2018/09/22/novyna/suspilstvo/socziolohy-rozprovily-pro-stavlennya-ukrayincziv-zmi>.
53. Сунь-цзы. Искусство войны. – К. : Центрполиграф, 2014. – 192 с.
54. Чубарук Т. Проблеми законодавчого забезпечення інформаційної безпеки в Україні / Т. Чубарук // Право України. – 2007. – № 9. – С. 67 – 69.
55. Шимшир'ян Г. В. Удосконалення взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки / Г. В. Шимшир'ян // Економіка та держава. – 2006. – № 8. – С. 73 – 74.
56. Шостром Э. Человек-манипулятор (внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации) / Э. Шостром // – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shost01/index.htm>.
57. Яфонкін А. О. Обіг неправдивої інформації у засобах масової комунікації в Україні / А. О. Яфонкін // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності. – 2019. № 2-3. – С. 153 – 158.
58. Article 167 of Consolidation Version of the of Treaty on the Functioning of the European Union/ Official Journal of the European Union, 30.03.2010. – С 83/47. – P. 75–76.

59. Directive On a Transparency Mechanism for Information Society Services, 1998. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/e-commerce/transparency.en.

60. European Commission Audiovisual and Media Policies. – Access mode : http://ec.europa.eu/avpolicy/index_en.htm.

61. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, on the future of European regulatory audiovisual policy, COM (2003) 784 final, 15 December 2003. – P. 23.

62. European Commission, Television without Frontiers. Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, especially by Satellite and Cable, COM (84) 300, Brussels 14 June 1984). – Access mode : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/1984-%E2%80%93-green-paper-establishment-common-market-broadcasting-especially-satellite-and-cable>